

Срби и Хрвати под једним кровом, 1939.

Садржај

Напомена

Пролог

I Шта је то „Хрватско питање”?

II Шта морамо сви знати

III Шумадиска демократија и њене обавезе према Хрватима

IV Уговор о миру између Србије и Хрватске

V Тзв. преврат у Монархији и ослобођење Хрвата

VI Др Мачек и његов однос према рату

VII „Посебни териториј” Хрвата (Једна успомена и једна опомена)

VIII Срби Пречани и анти-шумадиски фронт

IX Превентивне мере за одбрану државе или Методи међунар. обавештајне службе

Епилог

Додатак

I Отворено писмо ратним друговима Французима, старим борцима из Источне Армије

II Кукуљевићево сведочанство о Србима

323.1(497.1=163.41/163.42)"1935/1939

СРБИ И ХРВАТИ ПОД ЈЕДНИМ КРОВОМ

ОД
СВЕТОЛИКА М. ГРЕБЕНЦА

БЕОГРАД, 1939 ГОД.
ИЗДАЊЕ УРЕДНИШТВА „САВРЕМЕНИХ ПИТАЊА“
ЦЕНА 12 ДИНАРА

ОД ИСТОГА ПИСЦА:

Кроз историју Срба, књига I, Београд 1938.
Цена 25 динара.

Станоје Главаш, једна епопеја скромности и
витештва. Београд, 1938. Цена 10 динара.

**Организација власти у Карађорђе-
вој Србији** (у штампи).

Ове се књиге могу добити у књижари Св. Б.
Цвијановића, у Београду, пасаж Академија Наука.

СРБИ И ХРВАТИ ПОД ЈЕДНИМ КРОВОМ

(РАЗМАТРАЊА ПОВОДОМ СТАВА
РАДИЋЕВСКО-ФРАНКОВАЧКИХ ХРВАТА
И
НЕКИХ СРПСКИХ КРУГОВА
ИЗ НОВИХ КРАЈЕВА)

ОД
СВЕТОЛИКА М. ГРЕБЕНЦА

БЕОГРАД, 1939 ГОД.
ИЗДАЊЕ УРЕДНИШТВА „САВРЕМЕНИХ ПИТАЊА“
ЦЕНА 12 ДИНАРА

Успомени покојног ми ујака
ПЕТРА Д. ВИДАКОВИЋА,

једнога од незнатних јунака

Шумадишке демократије,

посвећујем овај рад,

који сам могао публиковати

захваљујући само његовој

заоставштини.

С. Г.

Ил. Ср.
51072

„Народу је потребна праведна, правилна и брижљива државна власт и када њу има и њему и држави најбоље је“.

„Ми овим не мислимо ни из далека на лични режим владавине; данас већ нема за њ услова у Србији, да би могао бити од користи. Ми мислимо да треба дати земљи правилан, одмерен Устав, према њеним приликама, и правим потребама. У том Уставу не би се ограничавало ни једно политичко право грађанима, не би изостала ни једна уставна гаранција за правилно вођење послова, не би се крњила ни једна прерогатива круни; али би се стварна гаранција за поштовање Устава и закона тражила онде где може бити и стварне одговорности“.

М. С. Пироћанац

(Цитат из брошуре „Наша завршна реч“).

Поштен рад — молитва Богу!

Бож. Кнежевић

НАПОМЕНА

Ова се књига састоји из низа чланака који су писани с времена на време током последњих година, у главном током 1935. године. Нешто је било публиковано и у „Гласу Ваљева“. Затим сам имао намеру да их овако сакупљене публикујем у часопису који сам под именом „Савремена питања“ могао издати тек крајем прошле године. Али како је државни тужилац и тада забранио растурање већ првога броја, то сам с привременом обустановом даљег издавања часописа престао и с публикацијом ових чланака. Међутим, како је поново постало актуелним питање односа Срба и Хрвата под једним кровом, одлучио сам да спремљени материјал објавим у једној засебној књизи.

Вероватно је да се ова књига због своје отворености и искрености неће допасти ни југословенским десничарима а ни онима који нам се данас приказују као представници српске грађанске левице! И једни и други кроје од Хрвата баука, наравно сваки према своме подобију, па с тим бауком праве своје политичке рачуне! Али се можемо надати да ће изложена посматрања, због стварности из које извиру, наићи на добар пријем код независних демократских кругова нашег троименог народа. Ту наду нарочито даје факт да је књига писана без икаквих скривених

личних претензија и без обзира да ли ће се допасти и на оним местима, која се данас отимају о вођење народа и — о власт.

Што се још овде, на почетку, мора рећи то је да појава ове књиге није резултат досадашње полемике. Њој није циљ да полемиче са мишљењима која су до сад објављена о истој теми већ, у главном, да ствари прикаже онакве какве јесу, и да сваку постави на своје место. А што се унеколико осврћемо и на разне и разнолике захтеве Г. др Мачека, нарочито о враћању „на исходећу годину“, то је само стога да би се једном најовлаштнијом анализом указало колико је недовољно озбиљно и све оно остало што Г. др Мачек износи пред међународну јавност час као свој „максимални“ а час као „минимални програм“, и да се укаже како је све то толико лабилно конструјисано да га је могућно срушити и најслабијим дахом, као кућу од карата.

С. Г.

ПРОЛОГ

Нашој браћи на западу треба разбити и најтања уверења да им *опасност*, макар каква, грози *са стране Београда и Срба!* И рећи им отворено да им опасност и данас долази с оне исте стране с које их је подухватила још у време бановања и бискуповања баруна Драшковића, још у доба очајничког прегнућа славнога Матије Гупца. Па им треба указати и на злоупотребу *сељачког гуњца*, којим се данас та страна заогрће да би *прикрила своје феудалске кабанице и поповске ризе*. Па им се одмах мора казати и то, да као што некада није могло бити измирења између смерова мудрога и одважнога народног јунака Матије Гупца и смерова хрватских феудалаца, удружених с неразумном римокатоличком поповштином, да исто тако и данас хрватскоме свету (пуку) не може донети срећу и благостање *уједињена загребачка госпоштина*. Та реакционарно-клерикална трупа само је променила своју спољну одору, али није изменила ћуд, ни смањила апетит, нити одбацила древну навику да живи на рачун зноја и жуљевитих руку вредних и простосрдачних хрватских тежака! *Остала је онаква иста каква је била и онда када се против ње бунио Матија Губац!*

Треба, најзад, тим несрећним и свирепо експлоатисаним тежацима из „лијепе наше домовине“ скренути поглед на факат да су, чим су дошли у додир са Србима из ових страна, одмах дошли и до своје националне државе, до онакве исте какву су изгубили пре скоро тисућ година и за каквом је жудео Матија Губац, а да су, идући за онаквима какви су били они који су онако безбожно уништили живот Матија Губца, читавих осам стотина година робовали туђинцу!

Загребачки реакционарно-клерикални кругови све ово знају врло добро. Отуда знају да њиховом залогом прети да им потпуно заседне у грлу ако би се продужила слога Хрвата и Срба, обновљена онако одушевљено 1. Децембра 1918. године, и ако хрватски сељачки народ дође у што тешњи додир са истински слободоумним и демократским елементом снажне Краљевине Југославије, са Србима из Шумадије. Због тога, због бојазни од те братске слоге, и потиче данас сва она повика из Загреба против Шумадинаца! Због тога се све оно што коме данас тешко пада на оним странама оглашује као дело искључиво самих Шумадинаца!

Али баш због свега тога и шумадиска демократија има данас свету, братску дужност да обелодани ову заверу црних душа против хрватскога пука и да му помогне ослободити се тешких заблуда у које их оне тако вешто заводе. Шумадиска демократија мора се латити тога посла и ради одбране досадањих народних тековина јер црни добро виде да је њиховим смеровима центар отпора баш Шумадија и због тога се труде да чак и саме Србе из нових крајева што више удаље од Шумадије.

Тако сада шумадиска демократија мора у своје програму имати и једну нову тачку: помоћи браћи Хрватима да се и духовно ослободе! Помоћи их свесрдно и братски, онако исто као што их је помогла да дођу и до свога националног ослобођења.

Ова књижица би, према томе, имала бити и почетак рада на томе ослобођењу.

*Шта је то Хрватско питање?
— Какве гаранције даје Т. др. Мачек? —
Један или три народа?*

Хрватско Питање? Несумњиво, то је једна крилатица која већ поодавно узвитлава нашу политичку атмосферу! То је артикал о коме је стално реч на нашем политичком тржишту. Али, загонетан артикал. Где год да га пазарите увек ће се наћи доста њих који ће вам рећи да сте купили — сурогат! Доиста, политичка хемија још није успела да открије састојке тога загонетног агрегата. Свако га дефинише према своме схватању, рачуну или осећању. Како појединци тако и групе и партије. Другојачије га виде Срби, другојачије Хрвати а другојачије Словенци. Па ни ту нису гледишта уједначена! Интелектуалци гледају једним очима, пословни људи другим, прости народ трећим а радници својим посебним. Постоји чак и један „максимални“ и један „минимални план“ хрватске варошке господе.

Када је постало то Питање и како? Ни ту се не можемо сложити. По Г. др. Мачеку оно је отворено већ 1. Децембра 1918. год. и ни до данас није решено — мада је пок. Стјепан Радић био за један мах прихватио Видовдански Устав. Код Срба се, међутим, од тада још чвршће веровало да су оваквим Радићевим поступком скинути с дневног реда сви они посебни захтеви Ра-

дићеве странке који би могли чинити елементе т. зв. Хрватскога Питања. Али се после тога догодило да је Светозар Прибићевић, који је стално и најенергичније тврдио да не постоји никакво Хрватско Питање, променио своје гледиште, помешао се с Радићевцима и исто онако енергично доказивао да је Хрватско Питање наш најважнији унутрашњи проблем. Са 6-тим Јануаром престало се говорити о томе проблему. Престало код нас, у Србији, јавно говорити. Али се с времена на време преко иностране штампе могло сазнавати да извесни политичари из Загреба још увек мисле да положај Хрвата у Југославији није регулисан, да је питање о томе још увек отворено. Са стране Срба се на то није реагирало све до 5. Маја. Тек по формирању Удружене Опозиције почело се у њеним редовима цедити кроза зубе о незадовољству већег дела Хрвата и истичати потреба да се оно благовремено и разумно уклони. Јевтићеви избори (од 5. Маја 1935. год.) васкрсли су Хрватско Питање. После њих и десница и званични кругови почињу поново говорити о њему. Ипак, ма колико да се врло много и свакодневно расправљало о тој ствари, и мада су је сви приказивали као веома важан државни проблем, ипак нама, српској (београдској) јавности, ни тада није речено ни потанко изложено у чему се управо састоји то обновљено Хрватско Питање?

Први радикалац, који нам је после 5. Маја саопштио да у нашој тадашњој унутрашњој политици постоји и Хрватско Питање, рекао нам је још само то да се оно има решити путем „широких самоуправа“. И више првака некадање демократске странке говорило је по зборовима у

истоме смислу и правцу. Најзад је било званично саопштено, после Јевтићевог пада, да влада Г. др. Стојадиновића спрема законски пројекат о бановинским самоуправама, па је у томе саопштењу казано још и то да ће тим законом и „Хрватско Питање бити упола решено“.

Ето, то је, од прилике, све што је нашој јавности казано од стране оних који су пре неку годину изнова покренули расправу о т. зв. Хрватском Питању!

Све то, наравно, није ни близу довољно да нам пружи јасну слику самога проблема. Али је, зато, веома карактеристично по наше данашње политичке нарави. С једне стране види се да и политичари с левице, као и они с деснице, као и они крајни реакционари, имају вољу и тактику да понешто крију (сакривају) од народа и јавности; с друге стране открива се сва брзоплетост, површност и неозбиљност наших данашњих политичара! Они су, ето, ушли у расправу једнога питања, за које кажу да је од највеће важности, а још нису начисто, још не знају ни какве би имале да изгледају и у чему би се састојале (манифестовале) оне „широке самоуправе“? Но то је још и понајмање неозбиљно с њихове стране. Ту им можемо и кроз прсте прогледати. Али они још не знају ни да нам кажу шта је то Хрватско Питање, да нам га тачно и јасно дефинишу. Па нам не умеју рећи ни да ли сви редови Хрвата, а посебице да ли и оне групе које иду за Г. др. Мачеком (т.ј. радићевци, клерикалци и франковци), сматрају да је оним „широким самоуправама“ решено, дефинитивно решено то фамозно питање?! Другим речима, да ли и ови Хрвати гледају истим очима на то питање; да ли га на исти

начин дефинишу? А то би се морало знати пре свега. Јер, када се тражи решење једнога питања, за које су у толиком степену заинтересовани и Хрвати, које се и назива хрватским, логично је да решења не може бити ако га не донесу или не прихвате и сви Хрвати!

Али где су Хрвати данас? Ко ће их у овоме моменту меродавно представљати? Ко је овлашћен да пуноважно данас говори у њихово име? Ко ће нам у име њихово дати исцрпну листу свега онога што улази у састав т. зв. Хрватског Питања? Ко ће нам дати гаранције да и после увођења „широких самоуправа“ и после увођења у живот свега што би они сада тражили неће бити и даљих претензија, било код свију, било само код извесног круга Хрвата, и да се и те претензије неће и даље називати и сматрати Хрватским Питањем и тражити и њихово испуњење (решење)? Ми то питамо с правом а на основу горкога искуства које смо досада стекли, — што ћемо мало час видети.

Српски политичари превиђају све ове моменте и то је оно због чега је цела њихова акција у овоме правцу брзоплета и неозбиљна. И пре времена! Јер без претходног извођења на чисто ових момената, и пре него што с целим стањем ствари не буде детаљно упозната и наша српска средина, не би се могло и не би ни смело прићи решавању главне ствари.

Срби, а посебице ми Срби из Шумадије, морамо, дакле, знати пре свега, не само шта је то и из каквих се све захтева и прохтева састоји т. зв. Хрватско Питање, него морамо знати још и ово:

1) Какве нам гаранције може дати Г. др. Мачек да оно што би се сада с њиме утаничило, неће никада више бити отказано или оглашено за неважеће, ни од њега самога, нити од некога другог који би се у будућности евентуално нашао у његовом данашњем положају? Чиме нам, дакле, може Г. др. Мачек загарантовати да ће сви Хрвати на веки бити задовољни оним што се сада докона између њега и какве српске групе или партије, и да више неће понављати стару песму? Ми те гаранције морамо имати, пре свега, ако Г. др. Мачек мисли да то што он сада утаничи са српским политичким људима добије законску форму ма у коме виду, да то буде обавезно за све Србе и Србијанце. Ми Срби, бар из Шумадије, морамо добити такве гаранције, јер већ имамо једно горко искуство с хрватским политичарима. Као што знамо, њихов Сабор и њихово Народно Вијеће су својом потпуно слободном вољом послали једну делегацију у Београд и та делегација је у име Хрвата и Срба с оне стране Саве прихватила на дан 1. Децембра 1918. год. декларацију одговорних фактора Краљевине Србије о заједничкој држави. У тој делегацији били су као чланови и Светозар Прибићевић и др. Анте Трумбић. Па ипак су доцније и та два господина ушла у редове оних који стално понављају да ни Хрватски Сабор од 1918. год. ни Загребачко Народно Вијеће нису били представници Хрвата и да нису могли говорити у име Хрвата! Видовдански Устав и њиме створени поредак, који су изашли из Декларације од 1. Децембра 1918. год., накнадно је признао и Ст. Радић. Он је чак, ради тврђе овога свога мирења са поретком, избацио и оно „Р“ из наслова своје

странке! Од ХРСС претворио је странку у ХСС. Затим је и лично ушао у једну владу.

Потом је све то бачено у воду. На оно што је стварно било и Г. др. Мачек, и Трумбић, и Св. Прибићевић почели су се правити невешти — као да свега тога, доиста, није ни било!

Та појава, то горко искуство нагони сада нас Србе, бар нас из Шумадије, да тражимо поменуће гаранције. Да их тражимо оног истог тренутка када нам Г. др. Мачек буде дао дефиницију Хрватскога Питања, односно када нам буде казао јасно и одређено: шта би све он хтео и желео да се уради у држави? У доба када је наша заједничка држава стварана постојала је, баш према схватању Г. др. Мачека, *самостална и суверена хрватска држава*. Као представник те државе у Београд је дошла једна делегација од њихова Сабора и владе (народног вијећа) и у име те државе склопила уговор са представницима српске државе о новој, заједничкој држави. При свем том, Г. др. Мачек сада каже да она делегација није могла говорити у име Хрвата! А ко, онда, може данас говорити у име Хрвата, када њихова посебна држава више не постоји? Када се ондашњи пуноправни представници хрватске државе данас дезавујушу, зар с много више основа неће, доцније, неки други Хрвати моћи исто тако негирати све оно што би сада Г. др. Мачек утаначио с *неком српском странком*? Само са странком, јер више не постоји ни српска држава! После датих гаранција, дакле, ако би биле стварне и довољне, могли би се и ми Срби вратити да поново расправљамо о једном унутрашњем питању које је једаред већ било расправљено. Иначе боље је да то питање, када га Г. др. Мачек већ поново

покреће и ставља на дневни ред унутрашње државне политике, *остане и даље отворено*, него ли да приступимо његову решавању кад немамо чак ни толико гаранције да бар та иста господа, с којом решавамо проблем, неће једног дана опет огласити да све то што је с њима у заједници решено нема никакве вредности за Хрвате. Да све то кажу исто тако лако као што им је данас *лако* казати да Хрватски Сабор и Загребачко Народно Вијеће од 1918. год. нису били овлашћени да говоре у име Хрвата и ако поштују — те још како — одлуку истих тела којом је проглашено ослобођење Хрвата од Маџарске и стварање слободне и суверене хрватске државе; као што за њих нема никакве вредности накнадно прихватање Видовданског Устава од стране Стјеп. Радића и његове странке, као што их не везује ни потпис др. Трумбића на уговору о миру, и ако је тај Трумбић био све доскора, до своје смрти, првак међу првацима странке Г. др. Мачека!

2) Ди ли Г. др. Мачек може и сме напустити ону лажну теорију о *три народа*? Да ли се, дакле, сме одрећи посебног хрватског националног индивидуалитета?

Нама је и сувише добро познато схватање и уверење Г. др. Мачека и хрватских франковаца у овоме погледу. Али ни данас сви Хрвати, а ни *огромна већина Срба*, не мисле тако. Научним (етнографским) аргументима Г. др. Мачек и остала хрватска господа не могу доказати исправност свога становишта, а теорија о *политичком народу* одбачена је од нас Срба давно и давно, па је ни сада не можемо и не смемо прихватити.

Та је „теорија“ поникла у глави неког француског филозофа с краја XVIII века, и одмах је

била и заборављена. Али су је *васкрсли Маџари* у другој половини прошлога столећа, хотећи да од туђих нација (Срба, Словака, Румуна, Русина и Немаца) направе — Маџаре. Ми Срби смо ту „теорију“ још тада одбацили и сасвим је природно да бисмо и данас врло много ризиковали, чак и у односу према Маџарима, ако бисмо је уважили.

Али осим тога ризика ми овакво своје схватање не можемо сада променити ни стога што би то значило изгубити једну врло важну позицију, тако потребну за даље развијање и напредовање наше велике нације и наше државе. Полазећи од уверења да су Срби и Хрвати један (исти) народ ми смо и одлучили да направимо заједничку државу. У години 1918. овако је мислила и већина Хрвата, па не можемо и не смемо дозволити да се и о једном овако замашном питању могу мењати мишљења! Читко и јасно речено, између Загреба и Београда не сме више доћи ни до дискусије о овоме предмету. Сама дискусија значила би да смо ми Срби напустили своје гледиште! А и Г. др. Мачек и сви они који данас за њим запристају, па звали се они Хрватима, Србима или Словенцима, морају знати да би држање Србије при крају 1918. год. било сасвим другојачије према њима да су данашње идеје Г. др. Мачека и онда биле у моди код Хрвата или Словенаца. До заједничке државе или тада не би ни дошло, или би уједињење било изведено на сасвим други начин. Стога, ако би се у овоме тренутку и нашла каква српска политичка група која би Хрватима признала засебни национални индивидуалитет, ми одмах морамо рећи да такво признање не може обвезати Србе нити их нагнати

да промене своје укоревљено схватање о томе, схватање које је, уосталом, засновано на научно-ме основу.

Према томе, и Г. др. Мачек, и његова странка, и сви они у чије би име он био овлашћен да данас говори морају, пре свега, јасно и гласно признати да су Срби, Хрвати и Словенци *један и исти народ*. Без тога је сваки разговор илузоран и — немогућан.

Хоћете ли и још један аргуменат за овакво наше схватање. Е, па лепо! Идемо и даље још.

Ми, данашњи Срби, *немамо ни право* да прихватимо гледиште хрватске господе по коме су Срби и Хрвати два народа. Али, *то право немају ни данашњи Хрвати*. Питање о јединству нашег народа решено је давно пре нас. Решили су га наши славни претци, наши велики историски мужеви, дефинитивно решили и потврдили онога дана када су Хрвати усвојили *Вуков језик и правопис*. А тај језик је најчистији и најизразитији *српски језик*. Јединство нашег народа нама је, дакле, *предато у аманет* од наших предака и ми тај аманет немамо права одбацити. Иначе, постали бисмо *издајнице* свога народа!

Но, да ли су наши претци мудро урадили када су овако поступили? Јамачно. Имитујући великога Јулија Цезара смемо слободно рећи да је „зацело било више врлине и мудрости код оних, који су од *незнатних почетака* створили *оволику државу*, него ли у нама, који једва одржавамо оно што су они *славно стекли!*“

Један исти језик и правопис, којим се служе и Срби и Хрвати, ако по неким надрикнућима и не био доказ о јединству народа, у сваком случају је за Србе толико важна и сигурна позиција

за даље народно и државно развијање и јачање да је никако не смемо упустити! А извесно је да би једнога дана и то дошло у питање и ушло у неки нови „минимални“ или „максимални програм“ каквог новог др. Мачека, ако бисмо ми сада без гаранција, о којима смо говорили, и без изричног признања јединства нације почели поново да разговарамо и преговарамо и о питањима која су већ давно решена!

Мислите ли да до тога не би могло доћи? Факта дају нама за право.

У резолуцији Хрватскога Сабора од 29. Октобра 1918. год. имају свега две тачке. Првом су укинуте све Нагодбе с Угарском и Аустријом тако „да од данас (29. Октобра) Далмација, Хрватска и Славонија нема с Краљевином Угарском ни правно, ни фактично никаквих заједничких државних послова“.

Друга тачка гласи:

„Далмација, Хрватска и Славонија са Ријеком прокламују се посве независном државом према Угарској и Аустрији, те према модерном начелу народности, а на темељу народног јединства Словенаца, Хрвата и Срба, приступа у заједничку народну суверену државу Словенаца, Хрвата и Срба“.....

Овај докуменат јасно говори да су Хрвати и на дан 29. Октобра 1918 год. — који датум данас у Загребу сматрају за национални празник — јасно, гласно и сасвим слободно исповедали да су са Србима и Словенцима један народ. То јединство нације Г. др. Мачек сада спори. Зашто, онда, не очекивати да било он, било који други вођа Хрвата, једнога дана не затражи да се из школа и администрације на подручју „хрватског територија“ не избаци и Вуков језик и правопис?! Зашто да не?

Шта морало сви знати

Пошто смо изложили шта се све мора учинити пре сваког разговора о решењу обновљеног Хрватског Питања, сад нам ваља казати још и ово:

Када се говори о новим прохтевима Г. др. Мачека и када им се хоће да потражи решење, онда сви морамо знати да то решење не сме отворити низ нових питања, нарочито не сме довести дотле да се на дневни ред постави Српско Питање, а ово ће се Питање одмах отворити, ако се не би урадило онако како напред рекосмо. А никакве нужде нема да стварамо једну доиста опасну и тешку ситуацију, далеко тежу од данашње! То је основни став. Али постоји и још једно основно начело као директива за овај посао: мора се при решавању највише водити обзира о гледишту Срба, а баш пре свега о гледишту Срба из Шумадије, јер је Шумадији, као творцу ове државе, несумњиво највише и стало да се држава развија и напредује, а Шумадинци највише дају гаранције да ће државу чувати и бранити од спољних напада.

Када ово кажемо, онда се и дру Мачеку и оним Србима из Прека, који с њиме држе, мора одмах отворено и одлучно рећи да се Срби из Шумадије, наши претци и ми из генерација до 1915. године, и сви они Срби из других страна који су с нама сарађивали на народном послу, нисмо борили против две далеко моћније државе

(Турске и Аустроугарске) током више од једнога века, и у тој борби поднели и принели сваковрсне и далекосежне жртве да бисмо, и после извојеваних победа и уништења непријатеља, и даље остали у истој ситуацији, и да би нам опет остао за вратом неко трећи, који би и даље *грозио нашој националној независности и нашем мирном културном развијању и напретку!* У чувању своје државе ми, Срби, можемо, бар за сада, имати поверења само у себе.

Ми смо се борили да своме народу извојемо часно место међу цивилизованим народима Европе и омогућимо му да се напоре до с њима и под истим условима такмичи у раду на бољитку човечанства! Зато позиције које смо освојили током врло дуге и врло тешке борбе, не можемо и не смемо напустити ни по коју цену на свету! *Оно што смо борбом и ратовима задобили, уступимо само пред навалом веће силе!* Јер свесни смо да смо извојевали само оно што нам припада према опште признатом принципу националности, и по праву, с обзиром на нашу бројну и културну снагу — али, и с обзиром на добијене ратове!

То сви, и наши грађани а и туђинци, морају знати и с тиме рачунати!

Нарочито наши нови суграђани, др. Мачек и сви око њега и с њиме, морају знати да је Краљевина Србија створила границе Југославије ратом и створила их у првоме реду према својим потребама, ради себе и својих грађана. И само се зато и утопила у нову државу! Али утопила, не да у њој ишчезне и нестане, већ да тако ојачана новим снагама настави и даље, с њима заједно, своју националну мисију, коју је тако ча-

сно и дотле спроводила на храбљење и понос свију Југословена! То браћа Хрвати, ето, треба већ једаред да разумеју, и да се помире с том тако јасном и неизменљивом стварношћу!

У продужењу свега овога, да би све ово боље разумели и признали с више воље и искренности, свима новим грађанима треба рећи још и то, да све док и они не увиде свој национални спас у једној јакој и заједничкој југословенској држави, да све дотле Шумадинци не могу и неће дозволити остварење никаквих племенских (сепаратистичких) прохтева (амбиција) или аспирација у оквиру данашње Југославије! Али не зато што бисмо ми Шумадинци били противници свих тих племенских тежњи, већ стога што би свако наше раније (пре времена) попуштање у томе правцу, према нашем укорењеном и непоколебљивом уверењу, добијеном из многих чињеница, па и из најновијих догађаја, неминовно одвело слабљењу наше данашње државе и раскомадавању наше нације!

Најглавнија чињеница из овога круга несумњиво је та да су наши нови грађани током исполинске борбе малене Српске Краљевине кроз читав један век показали према њој врло мало солидарности и у већини остали само мирни посматрачи свега онога што се догађало на Балкану! (Да не наведемо и нешто теже!)

И још нешто више. Када је ова борба крунисана успехом и када се дошло до велике националне државе, онда се варошка господштина с тих страна почела чак и ругати Шумадинцима! Уместо да их свесрдно помогне у њиховом настојању да се нова држава што пре консолидује, —

кад већ није имала похвалних речи за дотадања њихова доиста *надчовечанска прегнућа!*

Није ли, онда, чудо што Срби Шумадинци после свега овога не могу и не смеју сагнути главе и своју судбину ставити у зависност од расположења и добре воље на тим странама, где се тако брзо и тако лако мењају схватања и о најбитнијим основима на којима почива једно друштво и нација.

*
* *
*

Али Срби Шумадинци верују да имају и право истаћи своје „*нећу*“ против сваког предлога о уређењу државе, које им се не би свидело, и да би требало установити да то и такво „*нећу*“ буде обвезно за целу земљу.

Ово им право понајпре извире из њихових напора да Краљевина Југославија добије данашње границе.

Али оно извире и из факта да су те границе дате Југославији само зато што их је захтевала Краљевина Србија, која је на међународном форуму једина и могла то с правом захтевати. А о њеном се захтеву на том форуму морало водити рачуна при дефинитивном склапању мира у Европи, јер је и Краљевина Србија била на оној страни која је победила и као победилац диктирала услове мира.

Најзад, то право истиче и из обвезе коју је Краљевина Србија примила на себе *пред својим савезницима* поставивши онакав захтев о границама Југославије и тражећи да се испуни.

Јасно је, свакако, да због свега овога Срби Шумадинци још увек стоје у јакој моралној обвези према својим савезницима из Великога Рата

и да би они пред њима били у првом реду одговорни ако би због држања Југославије дошло до рушења или ремећења оног међународног поретка који је заснован уговорима о миру. На реч Краљевине Србије, на њено гарантовање само, савезници су усвојили њене захтеве у погледу нових граница и примили на себе обвезу да осигурају безбедност тих граница. Отуда, свакако, Срби Шумадинци имају према њима још и обвезу (дужност) обезбедити им пријатељство и наклоност своје нове државе. Бар за прво време. Док се не консолидује мир у Европи!

О овоме моменту, тако важном и судбоносном за нову државу, није вођено ни мало рачуна при прављењу Видовданског Устава. Отуда се и дошло до свих унутрашњих сукоба које смо до сада имали. Јер на пракси, српски народ из Шумадије хтео је и морао себи обезбедити утицај у чувању ове своје обвезе према миру и према бившим савезницима, али за такав став у Основном Закону није му била дата пресудна улога (реч).

Погрешка је, дакле, била учињена још при стварању Видовданског Устава. А ништа није било лакше него избећи је. Ако би се тада с наше стране претпостављало да Г. др. Корошец, као тадањи неоспорни представник Словенаца, не би хтео видети у Југословенском Уставу један члан формулисан по угледу на чувени аустриски „каучук-параграф“, (против кога се, изгледа, ни мало није бунуо док је био поданик цара Франца Јозефа); ако се претпостављало да на такав пропис не би радо пристали ни Хрвати; најзад, да таквом члану не би ни било места у једном демократском Уставу, пресудна реч Шумадинаца, у само овом

случају, могла се обезбедити проширењем Круних прерогатива и оно „нећу“ убележити међу те прерогативе.*)

Иста погрешка је учињена и са Св. Тадејским Уставом (од 1931. год.) и то чини да ни овај Устав неће дати боље резултате од Видовданскога.

Као што се види, ни Срби уопште, а ни сами Шумадинци, ни првим ни другим Уставом, чак ни у најважнијим питањима као што су питање чувања државних граница и питање основног уређења које држави има да осигура снагу и напредак, нису добили никакав доминантан (повлашћен, пресудан) утицај, и ако се *нова држава градила на здравим темељима победоносне Краљевине Србије*, и ако су се две слободне и независне српске државе узидале у ту нову грађевину! Па ипак се данас на Шумадинце сваљује одговорност за све што се радило и што се данас ради у држави. Њима се приписују и тешки греси Светозара Прибићевића, и Анте Трумбића, и Станка Шврљуге, и Николе Никића, и Николе Преке, и Милана Сршкића, и Хинка Кризмана, и Већеслава Вилдера, и Алберта Крамера, и многих других, који су од времена на време водили прву реч у држави а нису Шумадинци! Једном речи, Шумадинци стоје данас пред народом из нових крајева одговорни и за рад који ни сами нису одобравали и с којим никакве везе нису ни имали! Као што их оптужују и за грозно дело Пунише Рачића, који је чак и из истог црногорског племена из којег је и онај Секуле Дрљевић, коме радићевци и франковци даваше мандат народнога посланика и пре и после Пунишина недела!

* У доба прављења Видовданског Устава ја сам у листу „Земљораднику“, који сам тада уређивао, ову потребу истакао у чланку „Признање Шумадији“.

*
* *
*

Из овога што је доведе речено јасно је да Срби, а нарочито они из Шумадије, с правом не могу, за сад, пристати на федеративно уређење Југославије, па зато и не виде потребу да се питање о томе стави на дневни ред. *Навикнути* за више од сто година *на централизам Краљевине Србије*, са искуством да тај и у томе облику централизам ни мало није сметао да се од мале и вазалне Милошеве кнежевине дође до данашње државе, Шумадинци, пре свега, никако не могу да схвате федеративни тип државе, који их уз то и сувише подсећа на српску средњевековну државу, онако лако сломљену у доба Марице и разбијену на Косову! С друге стране, опет, с искуством које имају у вођењу државе, њима се никако не даје готово за вересију, то јест, не напушта им се централизам који се на досадашњој пракси показао као врло добар и исправан инструмент, да би државу организовали на бази федерације, за коју не могу унапред знати како ће се показати у пракси. Ту не вреде никаква теоретска разлагања и уверавања да је федерација нешто савршеније и модерније од централизма, који се и код других народа практикује и даје повољне резултате! Нарочито још и после најновијег искуства, при коме смо констатовали да су и сви наши нови закони, и они пре и они после 6. Јануара, за које се такође тврдило да су бољи, савршенији и модернији од старих закона Краљевине Србије, у ствари и *несавршенији и назаднији* (реакционарнији).

Али на федеративно уређење Шумадинци не могу пристати — нашто крити — ни стога што

су се данас, услед држања др. Мачека, приметиле и чисто српске струје у Војводини, Црној Гори и Старој Србији, које имају исте федералистичке тежње као и др. Мачекове групе, па би се те струје, ако би се остварили захтеви др. Мачека у погледу федеративног уређења, ојачале и охрабриле, и тако се створиле нове борбе и тешкоће — нова питања и нови захтеви — у унутрашњој политици. А Шумадинци тек те нове захтеве не би могли нити смели прихватити, јер би се народ у Шумадији тада с правом запитао: „Зашто смо се ми, онда, борили? Зар за такво уједињење?“

Доиста, Србе из Шумадије нико не може разуверити од уверења да је само захваљујући њиховој борби, истрајној, тешкој и с великим личним и материјалним жртвама, и захваљујући ратовима које су водили, створена ова држава. Из тога они изводе да имају пуно право када траже да њихова реч буде пресудна у питањима где се не може донети сложно решење! Имају права захтевати од оних, за чије су ослобођење толико учинили, да поштују њихово мишљење, ако већ неће да му следују. И да не чине оно што њихова столетна прегнућа и ратне тековине може довести у питање!

Не мање Шумадинци могу претендовати и на то да боље од осталих суграђана познају и методе међународне политике. И да су боље обавештени и у вођењу унутрашњих послова. Они о томе, на сваки начин, имају и огромно искуство, које осталима недостаје. Јер оно се тек уз помоћ праксе може докучити; саме књиге и теорије, све на свету, нису у стању да пруже потребно знање у томе правцу! Отуда и мисле да су њихова схватања о држави правилнија и да су Хрвати ти који

треба да попусте када дође до размимоилажења у гледиштима.

Најзад, Шумадинци нису макар ко или макар шта у овој држави! Они су не само у борби за ослобођење имали надмоћни удео, него су и у нову државу највише уложили. Они су, ако ћемо се изразити трговачким језиком, дали и највећи капитал у заједничку државу. Они су најјачи ортак, јер су у ново предузеће унели своју независну и изграђену државу, у којој су дотле били самостални господари и ковачи своје судбине. (Ту им се, донекле, могу приближити само Срби из Црне Горе. Нико други). Били добри ковачи! И исковали што су наумили!

Они су доиста, били добри ковачи и верују да су целокупним својим држањем у току великога рата и многим другим доцнијим поступцима — фактима — то и доказали. Још једном су и тада доказали да у Хрватима виде своју браћу и да их признају за себи равне и једнаке у правима и да хоће и њихову сарадњу у будућем раду на развијању нашег народа и државе. То су Шумадинци тада доказали саставом делегације за преговоре о миру и начином на који су ушли у крајеве где већину чине Хрвати. Нису, дакле, сад ни Београд ни Срби криви што још има Хрвата који не увиђају да их је систем аутономије из разних ранијих нагодаба понижавао и стварно класификовао као грађане другог реда. И који не увиђају да им је Видовдански Устав загарантовао далеко већа и шира права од оних која су дотле имали и да им је тај Устав, и ако су у рату побеђени, признао иста права која и Србима, победиоцима.

Према појму демократије Хрвати су, дакле, добили све што је потребно за слободно учество-

вање у народним и државним пословима. Добили исто онолико колико и сами Срби. Тиме је, са гледишта српске демократије, постављен једино исправан и правилан темељ за даље међусобно развијање. Темelj толико правилан, да се с њега не сме сићи, ако се жели да и даљи развој буде правилан и корисан по народ и државу.

Нажалост, очигледно је данас да ни пок. Радић није хтео а да ни др. Мачек стварно неће и не жели сарадњу са Србима. Зато он непрестано поставља неке услове, пише резолуције и упућује пунктације — Србима, док Србима то право не признаје и назива их „хегемонистима“ када остваре (установе) нешто што се њему не свиђа! Зато он хоће издвајање територије на којој ће Хрвати бити у већини. Он хоће да Хрвати своје снаге ставе у службу само Хрвата. То је утицај Старчевићеве доктрине по којој Срби грозе Хрватству, прете да Хрвате преобрате у Србе. Али српска демократија налази да нити има овакве опасности, нити Хрвате треба пустити да, живећи у тој заблуди, остају по страни. Српска демократија, свесна да тек у заједничком раду и у заједничкој сарадњи лежи будућност и Срба и Хрвата, рачуна на нова покољења. Убеђена у исправност свога схватања, демократија мора с правом очекивати да нови појас неће гледати на ове ствари Старчевићевим очима. Отуда за сада не сме попустити од свога гледишта ни допустити да Г. др. Мачек диктира и пунктира, да он поставља услове и условљава како има бити уређена наша држава! То ни по коју цену!

Према томе хрватска варошка господа морају одмах из својих захтева избрисати и захтев о федеративном државном уређењу. Хтели, не

хтели. Али, ако се то избрише, да ли што друго остаје од Хрватског Питања? Са гледишта Г. др. Мачека можда и не остаје. По њему је цело то питање, можда, баш у том преуређењу Југославије на федеративној основи, да би Хрвате сачувао Хрватству, изоловао их од јачег додира са Србима. Међутим, с гледишта опште државне политике, Хрватско Питање данас се, према нашем мишљењу, манифестује у извесном незадовољству што га према унутрашњој управи показују оне хрватске народне масе које су се делом скупиле око Г. др. Мачека!

Има ли лека томе незадовољству?

Шумадијска демократија и њене обвезе према Хрватима

Ако бисмо отишли у Загорје, — Хрватску Шумадију — и тражили сељака Загорца да нам објасни шта је то „федерација“? или да нам каже како изгледа то федеративно државно уређење и због чега је оно боље? зацело не бисмо нашли ни једнога који би нам могао одговорити. Али би нам сваки умео рећи шта га данас пече и шта му тешко пада.

Доиста, о овоме другоме Срби Шумадинци, када истичу своје право да њихова реч буде пресудна у питању државнога уређења, морају водити најозбиљнија рачуна. Морају, јер им та обвеза (или та дужност) извире (исходи) из онога њиховога права. Али, да ли су данас и сами Шумадинци у свему задовољни? Да ли и они немају разлога за критику? Да ли је данашње државно уређење и данашњи систем управе баш онакав како га они желе и хоће?... На сваки начин и Шумадинци би желели да врло многе ствари у земљи буду другојачије и да се много што шта ради другојачије. Ни они не сматрају да је унутрашњи склоп (ситуација) данашње Југославије у свему резултат њихове воље и да све што се данас ради извире из њихова искуства и њихових жеља!

И то, ето, мора се рећи др. Мачеку и господи иза њега, и они треба да буду убеђени да је

то доиста тако. Морају бити убеђени! И престати да све што се данас у држави ради товаре на леђа Срба из Шумадије! И као што Г. др. Мачек узвикује да без решења Хрватског Питања не може бити народнога благостања, ми с још више основа и с више права смемо отпоручити да без старог поверења у Србе Шумадинце, у њихов демократски и родољубиви дух, и у њихово пожртвовање за целину, не може се ни приступити решавању ма каквих посебних хрватских жеља и прохтева!

*

* *

Рекосмо „без старог поверења“! Доиста, историска је чињеница да се и са стране Срба из некадање Краљевине Србије, и са стране Хрвата, док смо били разједињени, тежило уједињењу! О великој Југословенској држави нису само сањарили Књаз Михаило, Књаз Карађорђевић и Илија Гарашанин, Штросмајер и Рачки. Већина знаменитих Срба и Хрвата током прошлога века, и све до Уједињења, заносило се истом мишљу и имали исту присну жељу! А један велики српски државник, један од највећих, Милан С. Пироћанац, био је толико убеђен у неопходну потребу уједињења да је, кажу, био вољан жртвовати му не само државни кредит, заставу и име, него и саму државну независност и династију (Обреновића) и примити народно уједињење макар и под скиптром омрзнутих Хабзбурга! Баш као што и многи велики Хрвати: Деренчин, Барчић, Ш. Мазура, Тушкан, Ф. Врбанић и др. не би се у своје доба противили да се уједињење изврши и под српском народном династијом!

Али, када је Уједињење постало стварност,

онда су наши међусобни односи брзо охладнели. Од Београда се почело замерати Загребу да није искрени присталица Уједињења, док је Загреб највише пребацивао Шумадинцима да теже за хегемонијом!

И то су, ето, историске чињенице.

За овакав чудан обрт (ток) догађаја има свакако разлога. Ми те разлоге нећемо сада испитивати. Задовољавамо се констатовати да су Срби Шумадинци најмање криви што су се догађаји овако развијали. И одмах ћемо додати да Срби из Шумадије никакве потребе нису имали да мењају Устав Краљевине Србије и оне политичке законе који су били на снази у доба када је освешћено Косово и када је прокламовано Уједињење! Нашто их мењати, када су дали тако крупне резултате за време свога важења! Када су дотле били добри, зашто их одбацити?

Ни на једном збору, ни у једном спису, нико и никада с ове стране није истицао потребу тих измена и промена. Али ако хоћемо да истини погледамо у очи, ако хоћемо да водимо рачуна о историским чињеницама, онда морамо констатовати и то да је све ове тековине Шумадиске демократије порушио, и то уз свесрдну помоћ извесних Хрвата, — нико други до један од најновијих духовних вођа браће Хрвата, нико други до Светозар Прибићевић! Он је чак творац реакционарног а за оно доба још и противуставног закона о заштити државе, којим су поништена (суспендована) сва политичка права грађана, гарантована Уставом. Он га је, једини, и бранио пред Народном Скупштином! Па ипак су једнога дана и Св. Прибићевић и одани му Хрвати ступили у редове који су се бунили против државног

уређења! Није им ваљало оно што су сами створили! И без икаква зазора све то, што су учинили, набацили су Шумадинцима и њих за то учинили одговорним!

Отуда смо ми Србијанци у праву када од браће Хрвата тражимо да буду правични у процени минулих догађаја и да нам не набацују грехове који нису наши — ако већ желе слогу и искрене односе. Зато смо у праву када им кажемо да између нас и њих не може бити успешна разговора све док не увиде и не признају ове чињенице, и не поврате се староме поверењу према Шумадинцима!

Ништа тиме неће они ризиковати!

Срби из Шумадије, као чисти следбеници Срба из давнине, доказали су током целог деветнаестог века, и све до Уједињења, да су непоколебљиви борци за слободу, правду и демократију; да су борци за националну независност! А жртвовањем своје победоносне заставе, свога прослављеног државног имена, чак и вредности свога динара, доказали су да су свесни важности уједињења и потребе да у новој држави не буде незадовољних грађана. Доказали су и да неће и не иду за хегемонијом. Како може бити хегемоније под новом, заједничком заставом?! Да су Срби Шумадинци хтели хегемонију, свакако би се другојачије понашали. И то већ од првих дана! И били би, те још како, присталице федеративног склопа Југославије! Јер однос хегемоније могућ је само између држава; никако између народних маса једног истог народа и у једној само држави!

Сетимо се, само, начина на који смо извели уједињење с браћом Хрватима и Словенцима!

Када се победоносна војна сила Краљевине Србије примакла крајевима у којима живе компактније масе Хрвата и Словенаца, њој ништа, баш ништа, није стајало на путу да свој победоносни марш настави и до Загреба и до Љубљане! Аустроугарске и немачке трупе, које су дотле чувале и браниле те крајеве, биле су потпуно уништене. Стара и силна Монархија Хабзбурга није више постојала. А ни Хрвати ни Словенци нису имали никакву организовану силу која би се могла ставити на супрот трупама са Солуна! Па је српски, шумадски Београд, ипак у Сарајеву (Босни) и Дубровнику задржао свој победнички ход! И наставио га, потом у споразуму с браћом Хрватима и Словенцима, и на њихово тражење.

Али тај споразум, стварно, није ни мало био потребан! Нити смо морали чекати да нас они позову! Иако не много велика, оружана сила Краљевине Србије била је у том тренутку и сувише довољна и јака, да изврши освајање и тих крајева! У толико пре што је она била саставни део Антантиних сила и имала иза себе и уза себе сав ауторитет и помоћ тих сила! Али Шумадинци, који су стално и искрено желели слободу своје браће и у тој слободи гледали бољу гаранцију и за своју сопствену слободу, нису хтели да код браће дођу ни формално као победници. Волели су браћу и хтели су им уштедети такво понижење. Хтели су их ставити поред себе и изравнати са собом већ на првоме кораку стварања нове државе и нових граница!

Све је то тада урађено инстинктивно, без напред припреманог и простудираног плана, а то баш и најбоље сведочи да код Шумадинаца нити је било, нити има воље за хегемонијом и гласчењем!

Ето, и то је истина! Неопорецива! Историска!

Па када је ово све истина, зар не види Г. др. Мачек колико греши и колико рђаво заступа интересе баш самих Хрвата, када непрестано мисли о враћању на стање од 1918. год.?

Да ли се Г. др. Мачек добро сећа свих појединости тога доба и стања?

Он овим тражењем прижељкује сасвим нове преговоре са Београдом, које би сада у име Хрвата имао водити он и његови делегати. Али он, изгледа нам, превиђа чињеницу да су Хрвати и њихов главни и краљевски град Загреб у оно доба — 1918. године — лежали немоћни пред ногама српских трупа, ако не и италијанских, и да смо ми, без икакве нужде, сасвим добровољно задржали свој победоносни ход у Сарајеву (т.ј. у Босни) и Дубровнику.

Ако Г. др. Мачек сада тражи да се вратимо на оно стање, онда бисмо и ми, пре свега, морали наставити свој ратни поход оданде где је био заустављен нашом добром вољом, и продужити га до Загреба и Љубљане.

А када у те крајеве и овако формално уђемо као освајачи и победници, мисли ли Г. др. Мачек да би и тада он могао говорити тоном којим сада говори, и тражити да се и чисто српски крајеви издвоје од Србије у засебне државице? Па чак да се у две државице раздели и она територија коју је Краљевина Србија добила још Букурешким Уговором од 1913. године?!*) Мисли ли он

*) Г. др. Мачек је, ако се добро сећамо, рекао једном приликом да у слободну хрватску државу мора ући и последња хрватска кућа, која се сада налази на тлу Југославије, и да би Хрвати само тада били задовољени у својим данашњим жељама. Ово је доиста један идеал,

да би нам тада и требали макар какви разговори и преговори с њиме? С њиме баш, који у доба 1918. год. није ништа значио код Хрвата! И да би нас се тицали било његови минимални било максимални програми? Зар не бисмо ми тада с пуним правом и с пуно ироније могли само запитати:

који до данас није постигао ни један народ на свету па ни сами Срби с којима се Хрвати уопште не могу ни поредити када су у питању борба за национално ослобођење и жртве поднете у тој борби! Али, на исти начин браниће и наши Велико-Срби своју антијугословенску тезу и захтевати да у границе Велике Србије уђе чак и Загреб. И с много више права него ли што Г. др. Мачек тражи Земун за хрватску државу! Према томе, овакав аргуменат Г. др. Мачека је ван сваке дискусије; када се хоће озбиљно и **стварно** да разговара, њему нема места!

Али пада у очи да Г. др. Мачек, који границе хрватске државе види чак до последње хрватске куће на тлу Југославије и који, на тај начин, тражи **најпотпуније уједињење Хрвата**, сасвим други метар има према Србима. Он не само да Србима не дозвољава да имају **исти идеал**, као и он када је у питању **народно уједињење**, него с истом упорношћу и тврдоглавошћу тражи да се **Срби разделе у шест од свега седам федеративних државица!** Он ту иде толико далеко да Србима из Краљевине Србије не дозвољава заједницу чак ни с оном својом браћом која су ослобођена ратовима Краљевине Србије из 1912. и 1913. год. А на резултате рата Краљевине Србије од 1914.—1918. он ни главе не обрће и не дозвољава Шумадинцима да на рачун победе од 1918. год. своју територију прошире ни с онолико бар простора колико захвата Земун, прекосавско предграђе Београда! Та, забога, како да то да Србима, када и у Земуну има неколико хрватских кућа!

Збиља, верује ли Г. др. Мачек да су Шумадинци толико наивни и да не виде **зашто он то баш тако жели!**? И зна ли колику велику и драгоцену опомену за нас значи такво његово држање? Али и необориви **аргумент**, да федеративно уређење Југославије, за сада, значи у исто време и слабљење, ако не и распад Југославије!

— *Ко је тај господин што себе поставља чак и изнад једне Међународне Конференције која је још 1913. год. суверено одредила нове односе на Балкану? Од куда њему то право?*

И зар нам и само то не би био и сувише императиван разлог да се и не осврћемо на захтеве тога господина? Да га и не упозоравамо чак на освештано и неизмењљиво правило да је победилац тај који поставља захтеве и излаже програме, а не побеђени! И да он није тај победилац!

*

* *

Али су Срби правдољубљиви и демократи још од давнина. И то би Хрвати требало да знају! И то би требало да заокружава њихово поверење према нама из ових страна.

Још у мрачноме Средњем Веку, када се хрватска интелигенција, оличена у римокатоличкој поповштини и у великој и малој властели — на коју браћа Хрвати толико много данас полажу — наслађивала гледајући инквизиционе муке несрећнога „сељачког краља“ Матије Гупца, коме су *усијану гвоздену круну* натицали на главу па га живог спалили, код Срба је, на читава два века раније, у њиховој држави већ постојао — Душанов Законик. А у томе закону, поред много либералних и човечних одредаба, каквих још није било ни на европском западу, постојао је и члан 171. који гласи:

„Када би се догодило да ја, цар, напишем неком писмо или наредбу по љутњи или по љубави и милости спрам некога, па би та наредба или писмо били у супротности са Закоником и не би били ни по правди ни по прописима закон-

ским, судије се на то писмо или наредбу неће обзирати него ће судити и вршити онако како је право“.

Све историске чињенице говоре, дакле, у прилог широког либерализма Срба Шумадинаца. Оне доказују да Срби Шумадинци нити могу желети, нити бити присталице режима и институција које не би биле изразито демократске. А то је браћи Хрватима довољна гаранција да се у слози са Србима могу несметано развијати и усавршавати. Само, они морају бити свесни још нечега. Морају знати да је инат рђав занат. Нарочито у политици, где пада и пропада све оно што није засновано на стварности.

Политика Г. др. Мачека није у складу са стварношћу. Претензије које он испољава не одговарају ни снази Хрвата, нити Хрвати имају права на те и такве захтеве у једној држави коју они сами, својом сопственом снагом и само својим трудом, нису створили. И зато, када Г. др. Мачек изјављује да су и он и његови људи за заједничку државу са Србима, онда, ако је та изјава искрена, морају и он и они у својим захтевима бити много скромнији! Толико скромни колико имају права, — и колико су јаки! Српска демократија је потпуно свесна шта дугује и себи самој, и Хрватима! Она зна да одлука од 24. Новембра 1918. год., када је донета у Хрватском Сабору, није била резултат просте сентименталности. Она зна да су Хрвате за такву одлуку највише придобиле демократске институције Краљевине Србије из доба владавине Краља Петра, и она признаје, данас, да Хрвати имају права бити незадовољни што тих институција нема и у новој држави! Али ни шумадиска демократија није

ни најмање задовољна у томе погледу. Отуда се она неће престати борити за победу поштења, правде и слободе, братства и једнакости! За ту борбу она захтева помоћ и Г. др. Мачека и свију Хрвата. Али најмање што од хрватске варошке го-споде тражи то је, да њу у овој борби не ометају својим неодмереним корацима и својим сувише раним а свакако и претераним прохтевима!

Уговор о миру између Србије и Хрватске

Напред смо већ поменули да су Шумадинци не само многим својим поступцима током великога рата доказали да у Хрватима виде своју браћу чија им је будућност исто толико на срцу колико и сопствена, него да су то доказали и саставом делегације за преговоре о миру и начином на који су ушли у крајеве где већину насеља чине Хрвати.

Чини се, међутим, да Г. др. Мачек и они који су с њиме истога мишљења, сасвим погрешно виде све ово, да им, управо, те две ствари дају маха да се код њих све више укорењује заблуда да су они сами извели своје национално ослобођење. Да су га извели једном — резолуцијом. То је резолуција Хрватскога Сабора од 29. Октобра 1918. год., који датум они данас и славе као свој велики национални празник, — мада је све то што се тога дана збило у Загребу било, просто речено, само један рачун без крчмара.

Хрватски државно-правни писци тврде да је Хрватска у склопу Аустроугарске представљала засебну државу и да су Хрвати свој државни суверенитет имали за свих последњих осам векова. На томе становишту стоји данас и сам Г. др. Мачек и скоро сва хрватска интелигенција. И ако је тај државоправни положај Хрватске био годинама стални предмет дискусије, при којој су

изношена и супротна гледишта, ми ћемо поћи од гледишта које заступају Г. др. Мачек и остали хрватски домољуби.

Хрватска је, дакле, и током последњег рата, и на дан 29. Октобра 1918. год., била једна засебна држава, а не само једна полуаутономна област у саставу круне Св. Стевана. И она, је, дакле, била у рату са Србијом и Антантом: овакав њен положај у склопу Аустроугарске несумњиво је истиче као једну од зараћених страна. Најзад, у таквом положају Хрватске, као државе, према Антанти и Краљевини Србији, дошло је до догађаја од 29. Октобра, дошло је до онога што Хрвати сада називају превратом и ослобођењем.

Ми ћемо у поглављу, које следује за овим, већ видети какав је значај с гледишта ратнога права имао догађај од 29. Октобра и колико је и каква ефекта могао произвести према победоносној Антанти и Србији. А сада да видимо шта се после овога датума збивало у Хрватској и у Загребу.

Пустимо да нам то каже сами један Хрват, који је не само лично посматрао тадање догађаје, него који је по струци историчар, и то врло темељан историчар. Ево шта он каже:

„Читав мјесец новембар 1918. г. остао је Загребу на расположењу да *несметано организује своју власт над пречанским крајевима*. Он је то и покушао али је бједно затајио: фамозној мобилизацији, наређеној по Загребачком Народном Вијећу, *није се нико одазвао*; читава земља била је у пуној анархији; сељачка жакерија, појачана функционисањем „зелених кадрова“ и бољшевичком пропагандом, пријетила је да доведе до пуног социалног расула; са запада и југа без от-

пора је надирала талијанска војска, освајајући све што јој се прохтјело. И у том стању потпуног хаоса, почетка социалне револуције и туђинске најезде, Загреб је бриљирао потпуном импотијом (немоћи) за сваку стварну акцију, ограничавајући се, у својој безглавости, на стерилни вербализам (празне речи). И ништа природније него да су, у томе часу опће невоље и највеће опасности по народну будућност, не само Срби Пречани, него и претежна већина Хрвата и Словенаца инстинктивно обратили своје погледе Београду, тражећи оданле спаса, и против анархије, и против социалне револуције, и против туђинске инвазије. Па, доиста су га и нашли! Јер Београд, ма да разрушен и демолиран, ипак је посједовао основне елементе власти и јавног реда, имао је, прије свега, уређену, добро организовану, и једним духом задојену војску.

„Што је ванредно значајно, први су се, у томе хаосу, Београду приклонили готово сви приморски Хрвати и њихова Народна Вијећа, посвема игноришући вербалистички (брбљиви) Загреб и његове дуалистичке резолуције, декламације, прокламације, инкриминације и пунктације. А за Далматинцима и Војвођанима пођоше Босанци и Херцеговци, коначно Славонци и Словенци. Српска војска дочекана је, и у последњем, не само српском и словеначком, него и у хрватском селу као ослободилачка, а не као окупаторна војска“.*

Као што се из овога описа види, у тренутку када је српска војска стигла до Дрине и Саве, у Хрватској је било пуно безвлашће. То је, без сум-

*) Милан Банић: „Распети на раскршћу“, — Загреб, 1934. год., стр. 31. и 32.

ње, познато и Г. др. Мачеку и свима Хрватима, али што им није, може бити, познато то је да је српска војска, пре тога, у два сусрета (сукоба) с аустро-угарским трупима, потпуно уништила њихову отпорну моћ а тиме срушила и последње препреке у своме надирању северу. Први такав сукоб био је на реци Топлици (код Ниша), други на Западној Морави (линија Краљево—Сталаћ). После те две победе српска је војска ушла у Београд без икаквог отпора, што доказује да је аустро-угарска војна сила доиста била дефинитивно сломљена на Западној Морави. При таквом стању ствари, шта је Србе, с гледишта чисто војничког, могло задржати да свој победоносни марш не наставе и преко Дунава и преко Саве? Утолико пре што је у то доба већ било дошло и до потпуног распада аустро-угарске државе!

Очигледно је да су неки нарочити обзири диктовали Србима да поступе онако како је онда било урађено, као што је сасвим извесно да војни разлози никакву више улогу нису у томе играли.

Ми сви Шумадинци знамо да смо своје наступање према хрватским крајевима задржали једино из разлога што смо у Хрватима гледали своју браћу, али мало настрану браћу, па им у кућу нисмо хтели ући као победници, као освајачи. Чекали смо да нас позову. Изгледало нам је да ћемо тако једнодушније и с више одушевљења засновати заједничку државу. Наше наде нас нису превариле и Декларација од 1. Децембра 1918. одушевила је, сасвим извесно, огромну већину Хрвата, као што је одушевила и све Србе, без изузетка.

Из обзира, које помену смо, у Декларацији од 1. Децембра 1918. год., није вођено рачуна ко је победилац а ко побеђени, али то не смета да пола-

зећи с државноправног гледишта које заступа и Г. др. Мачек, сматрамо да је Хрватска држава, као побеђена, прихватила Декларацију на место уговора о миру с Краљевином Србијом. Доиста, одређујући стварни карактер акта од 1. Децембра 1918. год. он и није ништа друго до уговор о миру. А такве уговоре, зна се, може побеђени с успехом променити тек када му то дозволи његова снага!

Да ли том снагом располаже данас Г. др. Мачек? Не бисмо рекли. Не по томе, што он стално рачуна с неким иностраним форумом и што се на тој страни узда наћи помагача.

Позв. преврати у Монархији и ослобођење Хрватска

Хрвати у већини, а на жалост и извесни знатни српски кругови с оне стране Дунава и Саве, одричу да је Краљевина Србија својом борбом и ратом против Аустроугарске донела и њима национално ослобођење. На супрот овој историској чињеници они истичу да су се сами ослободили туђинскога ига путем преврата концем Октобра 1918. године. Ми ћемо мало ниже већ видети да догађај, који они називају „превратом“, није у ствари ни био преврат. Али баш и да је то био прави правцати преврат, и да су га браћа Хрвати извели с пуним напором и уз највеће крвопролиће против отпора дотадање државне силе, ипак би то био само један унутрашњи догађај у Монархији, који ни сам од себе, ни иначе, ма на који начин, не би имао ни мало моћи да измени спољно-политички положај Хрвата, и да себи осигура успех и према иностранству. И после преврата Хрвати су, као дотадањи поданици Монархије, остали и фактички и правно у рату и непријатељству с Антантиним силама, а територија која им је о „преврату“ припала, лежала је пред ногама победника са Солунскога фронта! И Италијана! Њихов „преврат“ је, дакле, био успео само као унутрашњи покрет у Аустроугарској. Они су се њиме ослободили само од Маџарске! Да успе потпуно, т.ј. да Хрватима донесе потпуно национал-

но ослобођење, требало је окончати рат и том и таквом преврату извојевати уважење и споља, то јест, код дотадашњих непријатеља Аустроугарске. Било милом, било силом (победом у рату).

Историска је, међутим, истина да ни Хрвати, и ни једна од нових територија, које су се формирале као засебне државе на развалинама Монархије, нису ни покушавали да наставе рат. Нити су и могли тако што помишљати с обзиром да ничега нису имали за вођење рата, па чак ни војника, пошто се војска, после слома Монархије, деморалисала и разишла. Према таквом стању ствари њихов „преврат“ се с гледишта међународних односа приказује као њихова капитулација пред спољним непријатељем, као потпуна предаја на милост и немилост непријатељу!

Овде, сад, ваља подвући и уочити једну врло важну и одлучну чињеницу.

Та чињеница је у томе да Антанта, дошавши са својом војском на територију Аустроугарске, није с Хрватима и Загребачким Народним Већем ни речи проговорила, нити имала с њима ма какав додир. Врховни командант Антантине војске на овоме фронту, ђенерал Франше-Депере, закључио је примирје само с Маџарском и њеном тадањом владом, пониклом такође из „преврата“, а Хрвате и загребачку домену ставио је на расположење Краљевини Србији.

Као што се из ове историске чињенице види, Антанта је остала равнодушна према Загребачком „преврату“ а судбину Хрвата и целог њиховог подuzeћа предала Краљевини Србији. Отуда, сад, излази да је њихов „преврат“ у спољно-политичком погледу имао добити само ону вредност коју му Србија буде дала.

*

* *

Напред смо већ видели с колико су братске љубави и центлменства Принц-Регент и Срби поступили у овој ситуацији, и како су и колико Загребу изашли у сусрет.

Отуда је сасвим детињасто тврђење да је „преврат“ од 29. Октобра 1918. год. донео национално ослобођење народу на територији која је уговорима о миру припала Југославији. Он би такав ефекат (учин) имао само у случају да се победоносна Антанта пред њим приклонила и признала га онако како је то учинио цар Карло. А тако то није било. Због тога цео „преврат“ губи сваки значај када је у питању национално ослобођење Хрвата, јер његова крајња судбина била је у рукама Савезника, односно Краљевине Србије, а не ни Беча, ни Пеште, па ни Загреба и Љубљане!

Доиста би добро било када би овакви „преврати“, у приликама и под околностима како је овај изведен, били кадри да спасу народе од туђинских најезда и освојења!

Такав ред ствари би, доиста, сасвим онемогућио ратове. Он би у исто време значио и потпуно одбацивање данашњег ратног права! Нико тада не би ни ризиковао све оне недаће које стварају ратови, када би, после потпуне победе над непријатељем, морао одустати од даљег ратовања и коришћења победом зато што је код тога побеђеног непријатеља извршен — унутрашњи преврат!

Као што се македонствујушчи, када и данас, истичу „право“ Бугарске на територију Јужне Србије, праве невешти и заборављају да је за ту

територију Краљевина Србија водила и добила три рата, тако исто и теоретичари „преврата“ с оне стране Дрине, Дунава и Саве заборављају да је тај „преврат“ изведен у пуном јеку спољнога рата, што чини, да судбина и преврата и превратника тада понајпре зависи од непријатеља; зависи како ће га непријатељ схватити и какав ће став заузети према њему. На концу конца, зависи од тога ко ће из рата изаћи као победник а ко као побеђени. Ко ће коме диктирати услове мира! У овоме случају победила је страна на којој је била Краљевина Србија, а побеђена она код које је био извршен преврат. Према томе, по принципу „ве виктис“ и према усвојеним начелима у данашњем међународном праву, у рукама је Краљевине Србије био аршин којим ће се одмерити вредност Октобарских догађаја у Загребу. А из онога што смо већ рекли јасно исходи да су ти догађаји само ојачали војнички положај Антанте, који је и дотле био сјајан према Аустроугарској. Зато је и Краљевина Србија могла бити сасвим безобзирна и сигурна, и прећи преко Загребачког „преврата“ онако исто као што ни Антанта није на њ главе осврнула, као што ни Италија није о њему водила рачуна!

*
* *
*

Али догађај из Октобра 1918. г. који хрватска господа зову „превратом“, и није у ствари преврат. Ни с гледишта унутрашње политике, нити у односу на спољне прилике. То што се тада десило с Аустроугарском, то је пропаст државе, распад организоване силе (власти) која је дотле држала поредак и унутрашње односе у држави. Оту-

да ни народ са територија на којима су тада формирана Народна Већа, као заметци нових сила (власти) потребних за стварање (организовање) и одржавање новог реда ствари, није ни имао потребе да употреби насиље према дотадањој организованој државној сили Аустроугарске, и да путем своје силе извојује победу својим жељама. На место крвавих сукоба и неизвесности победе, који прате све преврате, овде је цео „преврат“ свршен за неколико сати и све је изведено као у биоскопу. Народна Већа су се формирала, једно за другим, као под командом, и узела, свако на својој територији, власт у своје руке, без и најмањег отпора, чак и без протеста, од стране дотадање централне државне власти. И тако, ако бисмо хтели да идемо до краја у анализи ондашњих догађаја у Монархији, дошли бисмо на помисао да је сама дотадања централна државна власт добровољно ослободила своје грађане обвеза (дужности) према њој и дала им слободу да сами уреде своје будуће стање. Таква мисао, мада не би била сасвим исправна, ипак би била ближа истини од тврђења да су народи Аустроугарске сами себи донели национално ослобођење путем октобарског (или октобарских) „преврата“.

Рекосмо да ни оваква идеја о ондашњим догађајима не би била сасвим исправна. Доиста. Сасвим другојачија се представа добија када се свему овоме дода да је до пропасти Монархије и распада њене организоване силе дошло у време рата, под ударцима споља; дошло као последица слома њених фронтова.

Тако, на крају крајева, остаје онако како на ове ствари гледа цео свет, осим Загребчана и неких српских кругова преко Дрине и Саве. Остаје да

је и Хрватима, и Србима из Монархије, и Чесима, и Словацима и Румунима (из Ердеља) национално ослобођење донела Антанта удружена с Краљевином Србијом. То је ослобођење, видели смо, дошло после пропасти Монархије, а та пропаст је, опет, последица Антантиних и Србијиних победа на бојним пољима, и капитулације Аустроугарске пред њима.

Збиља, да ли Чеси и Словаци, да ли Маџари, да ли Румуни одричу удео Антанте у погледу стицања своје националне слободе? Да ли и они, попут наше браће Хрвата, не доказују да су сами себи донели национално ослобођење?

Овде ћемо још подсетити да маџарски шовинистички кругови нису престајали *нападати баш Антанту* за доскорашњи ред ствари на територији некадашње Аустроугарске.

Они су отворено признавали да су Антанта и Краљевина Србија *ти који су учинили* да Маџарска не добије границе према жељама својих шовиниста. Овим су они, ето, признавали да судбина њихова „преврата“, извршеног на исти начин и у исто доба када и код Хрвата, *није била у њиховим рукама*, већ да је та судбина зависила од Антанте и Краљевине Србије. И то је, доиста, тако. Тако смо и ми напред рекли. Тако на ове ствари гледа и цео свет — осим извесног броја Хрвата и неких Срба с оне стране Дрине, Дунава и Саве.

*

* * *

Ми унапред можемо слутити аргуменат који ће се од противне стране употребити против нашег горњег разлагања. Вилсон! Али то је *ћорфишек*. Позивање на Вилсона и његових 14 та-

чака тек би најочигледније доказало оно наше раније тврђење да Хрвати изостају иза Шумадица у искуству за вођење државе и у разумевању спољне политике.

Вилсонова прокламација била је само *једно ратно лукавство*, употребљено против Аустроугарске. У међународном погледу и с гледишта ратнога права она је истога ранга као и оне прокламације којима су нас 1915. год., у одступању, засипали аустроугарски авијатичари. И Аустријанци су тада позивали српске војнике на предају уз обећање најружичастије ситуације за оне који се буду предали. Па да ли је Аустроугарска одржала та обећања? То ће Хрвати знати боље него ми. Њихови војници у аустроугарској армији, *који су нас гонили*, знаће непосредно и за садржину обећања и за поступке према заробљеним српским војницима, који су ропства допадали, уздајући се у та обећања.

Али Вилсонов позив *није благовремено ни био прихваћен* од оних којима је упућен. Отуда је већ илузорно свако позивање на њ.

Вилсонова прокламација, међутим, баш да је и прихваћена од Хрвата *онда када им је добачена*, а то је у Јуну 1918. год., ипак није значила никакву обвезу за Антанту, нити је имала вредност каквог међународног уговора или споразума. Али ни Хрватски Сабор ни хрватски војници у аустроугарским армијама, као што горе помену смо, нису следовали Вилсонову позиву *онога момента када им је предат*. Зато и с тога разлога они немају права да оперишу тим аргументом.

За време рата и у доба борби *није свеједно* да ли ће се какав предлог противников прихватити одмах, или неколико сати, неколико недеља

или неколико месеци доцније. Није. Јер се ситуација на бојишту мења свакога часа а са њом и тактика противника. Зато за Антанту није ни било свеједно да ли ће Хрвати извршити стварни преврат у Јуну, или тек у Октобру, после пробоја Солунскога фронта и после заузећа Београда и продирања српских трупа у Босну и Далмацију, а италијанских у крајеве нашег приморја. И зато, ето, и крај све Вилсонове посланице победоносна Антанта није хтела ни разговарати са Хрватима и њиховим Народним Већем у Загребу. Зато је и војна сила Краљевине Србије ушла у Босну и Далмацију, не обзирући се на „преврат“. Тиме је и најречитије показана реална вредност његова у односу на иностранство и непријатеља, који им је већ био ушао у кућу, у дотадању заједничку кућу.

2-р Мачек и његов однос према рату

Зна ли Г. д-р Мачек шта је рат? Не како изгледа рат, већ какав му је значај и колика снага у међународним односима?

Да поставимо ово питање дају нам повода неки његови захтеви при којима се он, као што смо напред показали, ни најмање не обзире на историске чињенице да се Краљевина Србија само путем ратова проширила до граница које су јој признате Букурешким Уговором о миру од 1913. године. И да је и Југославија њено ратно дете! Да је и Југославија дошла на свет као последица једног великог рата, у коме је и Србија учествовала и из кога је изашла као победилац!

Да ли је држање Г. д-р Мачека само једно лукавство, или он збиља не зна колико је пространо право победиоца?

Ми то нећемо испитивати и не тиче нас се. Али је и за Г. д-р Мачека и за све оне Хрвате, који у њему виде свога вођу, веома карактеристично то што они, покрећући питање о неким њиховим жељама, које им данас у Југославији нису остварене, стално рату окрећу главу и не дају ни две паре за све ратове на свету!

Доиста, није то пука случајност! Нити су они свој данашњи став, баш и као лукавство, узели просто из ваздуха! Све то има свога смисла. Све то потиче из унутрашње формације, из психе данашњих Хрвата. Потражимо, дакле, психо-

лошко објашњење овом чудном и особењачком схватању рата.

Своју националну државу, или, ако баш хоћете, своју самосталну хрватску државу наша браћа Хрвати су изгубили крајем XII века, склопивши с Маџарима уговор о миру познат под именом „Пакта Конвента“. Од тада па све до распада Аустроугарске, Хрватска се као држава није појавила ни на једном међународном форуму, ма да је народ из њених граница, за све то дуго време, стално ратовао и тукао се. Осврнимо се само на доба најновије. Погледајмо само на догађаје и ратове у XIX веку. Почевши од Наполеонове крајине па све до ратова против Талијана и Пруса, Хрвати из Хрватске борили су се и гинули, али при склапању мира њихов се глас не би чуо, њихових делегата није било за зеленим столом! Они су, дакле, и као народ и као држава, били лишени приступа тамо где се путем међународних преговора решавало о судбинама народа. Отуда су они о рату и о значају победе у рату и добили погрешне појмове!

Они су у стварности, на пракси, видели само то да су се, док је рат беснео, и сами тукли и гинули. Али, када је дошло до мировања, они су се с бојишта враћали право својим домовима, на онај исти териториј с којег су и пошли у рат. Како је рат окончан, шта се све уредило преговорима о миру и т.д., могли су они дознати тек доцније, тек онда када то исто сазна и остали свет. Бригу око закључења мира и о последицама рата они нису водили! Ње су их ослободила још она чувена „Пакта Конвента“, а није им била додељена ни једном од доцнијих Нагодаба! Ту су државну бригу место њих водили Маџари или

Немци. И тако, све што су они стекли као искуство током тих многих војни, било је то, да је њихов посебни териториј остајао увек у истим границама! Ни за шаку већи!

Отуда је, изгледа нам, д-р Мачек и црпео наук и храброст за своје захтевање: да и Србија, и поред својих успешних ратова од 1912. год., 1913. и 1914.—1918. године има остати у оним истим границама из којих је изашла 1912. године, полазећи у рат против Турске. Као вели, када толики ратови, у којима су се борили и Хрвати, нису њима донели ни педља проширења, онда се проширење не сме дозволити ни Србима! Још би, изгледа, требало да захвалимо Г. Мачеку што пристаје да оне некадање „отргнуте области“*) и област Ниша, Пирота и Врање остану и даље у саставу Србије! Како је замахнуо, могао је и њих одсећи! С истим „правом“ с којим нам одсеца и остале наше ратне тековине.

*

* * *

На жалост, схватање рата, које има Г. Мачек и они који за њим иду, не одговара стварном значају међународних стихија и поремећаја које називамо ратовима. Рат је међу државама још увек призната употреба силе. Он још увек суверено одређује народима (државама) онолико права колико имају снаге. Он још увек повлашћује (фаворизира) победиоца на штету побеђенога. То је и таква је стварност. А један човек, који као Г. Мачек претендује на категорију државника, (јер, како сам рече, жеља му је да у овим данима

*) То су оних шест нахија које су припале Милошевој Србији у 1835. год.

буде вођа Хрвата а не само једне хрватске странке) не би смео бежати са терена стварности! Још мање му, као таквом, доликује гледати детињим очима на проблеме међународне политике и ни-подаштавати рат, и победу у рату, до овога степена! Тако што је још једино дозвољено деци и младим занесѐњацима.

Али, да ли ћемо се с децом препирати о тим стварима? Да ли нам је потребно убеђивати их о нетачности њихова гледишта? Или им је довољно рећи оно што је Змајев дед препоручио својме унуку? „Кад одрастеш и размислиш, казаће ти се само!“

Ми Срби ценимо родољубље. Хрвате у толико више волимо и сматрамо својом браћом баш због њиховог жарког родољубља. У томе су нам сасвим слични. Али ни у тој љубави према рођеној грудии својме племену човек не сме ићи до-тле да буде смешан.

То треба да знају и Г. Мачек и они Хрвати, који га сада признају за вођу.

Али су они недовољно озбиљни у очима свега озбиљног света и када тврде да своју државну самосталност никада нису изгубили, и да су она „Пакта Конвента“ с Маџарима само потврдила ту самосталност.

Нема државне самосталности без државног суверенитета. А где им је тај суверенитет, када кроз читавих осам стотина година, док су живели под разним нагодбама с Маџарима или Бечом и под Турцима, никада и ни на једном међународном форуму нису имали приступа, ни као држава, ни као народ? А овамо су учествовали и гинули у толиким ратовима, па би према појму и праву

суверене државе, бар при склапању мира требало и они да имају своју реч и своје делегате!

Таквог једног делегата и приступ на једну међународну конференцију Хрвати су, међутим, добили тек 1918. год.. Али ни тада то није био делегат самосталне и суверене Хрватске државе, већ државе која је била и Хрватска колико и Српска и Словеначка. И добили га баш вољом и жељом, и ауторитетом, Краљевине Србије. После пуних осам стотина година изоловања, Хрвати су, ето, тек помоћу Срба из Шумадије уведени у званичан однос с осталим европским народима. И примљени за зелени дипломатски сто, али, као што већ рекосмо, само на заузимање Краљевине Србије, и због њених заслуга у рату.

Овај моменат не цени ни најмање Г. Мачек. Не цене га ни Хрвати. Али га Шумадинци увек могу с поносом истаћи, и истаћи још и као аргумент против подметања да су тлачитељи и жељни хегемоније! А што Хрвати и д-р Мачек неће већ у овоме само чину да виде огромну разлику на боље између своје ситуације до 1918. године и ове данашње, то их само приказује као људе који немају исправне појмове о држави и њеном суверенитету.

Њима се не допада централистичка Југославија, ма да им је и у њој положај далеко повољнији од онога који су имали у оквиру маџарске државе. Незадовљни су, ма да су у рату, из којег је произашла Краљевина Југославија, били на оној страни која се борила да не дође до југословенске државе! И хтели би да рату одузму сваки значај у међународним односима и да, без обзира на све што је било у рату и после рата, они одреде каква има бити та држава! И колико

права у њој могу имати — *победиоци!* И да своја схватања наметну победиоцима. Сад, када за њих нема више опасности од италијанске најезде, каква им је претила крајем 1918. године!

Што да то и не зажеле? Они су *изгубили последњи рат*, али од свога ранијег „посебног територија“ не само да нису ништа изгубили, него му је *још додато и Међумурје*, а њихов положај побољшан, јер су у новој држави одмах признати за пуноправне грађане и у свему *изравнати са Србима, који су рат добили!*

Али док браћа Хрвати то хоће и док не увиде да су им овакве жеље сасвим неостварљиве, зато што Срби стоје на становишту исказаном у Декларацији од 1. Децембра 1918., то јест на становишту да и Хрвати имају сарађивати на даљем развоју нашег целокупног народа, а не само у оквиру свога територија, док, дакле, не порасту и боље не размисле, дотле нека се не љуте на Шумадинце *што на рат, и на право победиоца, морају гледати онако како и сав остали свет, и што отуда присвајају себи право да бар своју судбину сами кроје*, водећи државу према своме схватању, када хрватска господа одбијају сарадњу у томе послу.

Захтеви Г. Мачека иду, као што смо већ видели, директно против Срба; највише против Срба из Шумадије. Због тога се таквим њиховим претензијама не може изаћи у сусрет у овој заједничкој држави. А Срби им нису ни дужни то учинити када су, и без њих и против њих, *рат ипак добили*. Њима је као браћи дато све што се могло дати. И дато им је много више него што су имали под режимом „Пакта Конвента“ и доцнијих *Нагодаба*, јер више нису грађани другог

реда какви су били под режимом *Нагодаба*, и јер сада своју свеукупну делатност могу да развију на целој државној територији а не само на тлу свога „посебног територија“. Зато прихватити оно што сада тражи Г. Мачек, значило би за Шумадинце, према њиховом чврстом, непоколебивом и дефинитивном уверењу, *ићи себи о главу*. А то неће нико хтети, па неће ни Шумадинци, који знају шта је рат и умеју правилно да цене своје ратне тековине. А Југославија је, оваква каква је, бар са гледишта Срба, *њихова ратна тековина*, па ма колико да на рат Г. Мачек не обзире главе!

Зато је сасвим свеједно да ли ће и Г. д-р Мачек знати шта је рат, и признати му ону снагу, коју има, и коју му, хтели не хтели, признају данас сви народи на свету!

„Поседни териториј“ Хрватска

(Једна успомена и једна опомена)

Током Августа или почетком Септембра 1919. год. већ су била избила нека размимоилажења између Срба и Хрвата, те се увелико говорило како ће Београд извршити „ампутацију“ Хрватских крајева и оставити их судбини. Под тим крајевима разумева се тада од стране свих Срба само три жупаније: вараждинска, бјеловарско-крижевачка и већи део загребачке, дакле они делови наше нове територије на којима су Хрвати живели у компактнијим масама, као што је случај и данас.

У то доба сам као резервни пешадиски поручник демобилисан у Суботици, добивши том приликом и дивизиску похвалу. Командант дивизиске области, који ми је дао похвалу (на предлог непосредног ми старешине) био је ђенерал Мирко Милосављевић. Тим поводом отишао сам да се захвалим команданту и у исто време опростим с њиме.

Ја нисам био нов човек за њега. Ми смо се одлично познавали још из доба пре Балканских ратова, када је он био артилериски потпуковник на служби у Министарству Војном, а ја сарадник Јакшићеве „Штампе“. Тада смо чак били и на истој линији у односу према „Црној Руци“. Света Јакшић, као најизразитији опозиционар радикалске унутрашње политике, која је из године у го-

дину све више скраћивала слободу штампе, избора, збора и договора, у колико је све више и више ширила корупцију и све јаче фаворизирала радикалске партизане, чак и оне најнеспособније и најнеисправније, био је и противник ове тајне официрске организације (која је још тада названа „Црном Руком“) јер је између Пашића и те организације био у то доба тако чврст и пријатељски однос, да се онда мислило и веровало да је та организација једна од тајанствених сила која Пашића и радикале подржава на власти, и да она баш и утиче на радикале да иду у десно. Осим тога, „Штампа“ је као независни демократски лист била и начелни противник сваког мешања официра у политику и политичка прегоњења. Потпуковнику Мирку се свиђало овакво наше држање и врло често би нас храбрио да се тога правца увек држимо. Ни онда, ни доцније, нисам испитивао мотиве таквог његовог схватања, из простог разлога што сам сматрао да је оно потпуно на своме месту.

Такав наш однос, свакако, диктовао је ђенералу команданту да ме овом приликом понуди црном кафом и започне разговор и о стварима, које су излазиле из оквира службе. Најпре смо говорили о Солунском Процесу. Ђенерал Мирко био је председник Великог Војног Суда, који је потврдио осуду пуковника Аписа на смрт. Интересовало га је да од мене као правника чује шта мислим о „одвојеном мишљењу“ судије Гаталовића. Затим смо прешли на Хрвате и извесне појаве које су већ наслућивале Радића.

Он ми је без устезања рекао да треба извршити „ампутацију“ и да ће се ампутација, према његовоме обавештењу, и извести кроз најкраће време.

На то сам одлучно изјавио:

— То никако! Само то не!

Овај одговор се није свидео ђенералу. И врло живахно и узнемирено ме је упозорио на неке случајеве, који су и нама били већ раније познати из наше службе у Суботици.

Ја сам опет упорно поновио:

— То никако! Само то не!

— Али, зашто? Зар није боље оставити их да лупају главу с Талијанима, него да се ми с њима мучимо и бочимо?

— Свакако да није боље!

— Па лепо. Објасните ми!

И ја сам тада дао овакво објашњење:

— Када Београд и Ви говорите о „ампутацији“, Ви при томе мислите на одвајање само оне три жупаније у којима су Хрвати компактнији?

Ђенерал ми је лаким климањем главе то потврдио.

— Е лепо, наставио сам. А да ли ће се Хрвати тиме задовољити? И ја често помислим да је и сувише рано да с Хрватима правимо једну државу. Оно што нас одвраћа да и Бугаре у овоме тренутку уведемо у заједничку кућу, требало би, изгледа на први поглед, да важи и за Хрвате. И једни и други деценијама су већ васпитавани у мржњи против нас; и једни и други били су нам до јуче најљући непријатељи!.. Доиста, свет у Србији, који је живео под окупацијом, највише се жали на Бугаре и Хрвате! Чак су и Маџари били толерантнији и подношљивији!.. Али, при свем том, не смемо и Хрвате оставити изван наших нових граница. Не смемо! Јер ма како да се с њима разграничимо, да им чак дамо целу територију некадање Троједнице, да им дамо и пола

Босне и Далмације, опет ће они остати незадовољни и љути што им није дата цела Босна с Херцеговином и цела Далмација!.. И одмах ће потражити наше спољне непријатеље да са њима праве савез против нас!..

Док сам ово говорио ђенерал је све више добијао изглед човека који сад чује нешто сасвим просто, нешто обично, али нешто о чему није ни помишљао.

— Можете мислити, наставио сам, како би се тек Хрвати ражестили против нас када бисмо им оставили само оне три жупаније!.. Ви ћете као војник, може бити, приметити да нам они са том територијом и људством на њој не би могли бити опасни као противник. Али Ви сами поменусте, мало пре, Италију. Јесте ли Ви сигурни да ће Италија држати с нама, а не с њима против нас? Или јасније, да ли се у неком одсудном тренутку неће Италија наћи с њима против нас? Па, јесмо ли сигурни да ни Словенци једнога дана неће пожелети да се одвоје од нас и с њима саставе? Затуцаност верска позната је код Словенаца, а ми смо за њих иноваци — шизматици. Осим тога Хрвати су им ближи и менталитетом!.. Ето Вам мојих разлога против ампутације ма у коме облику. Када већ не можемо увести и Бугаре у нову државу, онда Хрвате морамо у њој задржати! Лакше ћемо се с њима споразумети када смо заједно, па макар они још дуго остали овако рђаво расположени према нама, него ако их драговољно одцепимо и тиме их ставимо у могућност да се слободно удружују против нас с осталим државама, које ће после склопљеног мира претендовати на извесне делове наше нове државне територије, јер нема сумње да би и они били крај-

ње незадовољни с оне три жупаније! У првом случају смемо рачунати да ћемо се с њима кад-тад објаснити; у другом би сами себи створили једног спољног непријатеља више!..

*

* *

Идеја о ампутацији, као што су догађаји већ потврдили, дефинитивно је напуштена од стране Срба. Али сам факат да се у Београду помишљало на „ампутацију“ и да се о њој у прво време — 1919. године — говорило и расправљало, показује да је и овде било колебања у погледу „посебног територија“ Хрвата. Разлози које сам ја, као своје ондашње посматрање навео у приватном и изненадном разговору с ђенералом Милосављевићем, свакако нису одлучили да се та идеја напусти. Али ја сам цео разговор овде саопштио само као пример из кога се може видети и сазнати колико опречна мишљења могу постојати када се претреса проблем „посебног територија“. И као пример, како Срби могу гледати на тај проблем! Све ово, међутим, саопштио сам поводом изјаве д-р Мачека, дате летос*) бугарским новинарима у Купинцу, и поводом говора његовог делегата (Жиге Шола) на скорашњем банкету удружене опозиције у Шапцу.

Оба су хрватска политичара поменули „посебни териториј Хрвата“, али ништа ближе нису рекли о њему. Нарочито су избегли казати да ли је, у опште, могућно извести издвајање (ограничење) ове територије на начин да обе стране, и Београд и Загреб, буду задовољне? А док се то

*) Овај чланак је писан у то доба, а ја сада не знам да ли је то било 1935. или 1936. год.

не каже, докле год се не утврди да је ово издвајање могућно извести на потпуно задовољство и Срба и Хрвата, изгледа ми да је о овој теми сваки други разговор беспредметан. Јер — то је бар јасно — Шумадинци морају сматрати за мудрије да незадовољство Хрвата, у колико га и где га данас има, остане бар у тој истој мери још за неко време, него ли да се појача при евентуалном издвајању територије на којој би Хрвати имали „извршивати своју засебну легислативну и административну власт“.

Ништа јасније и ништа простије (једноставније)!

Као што сам већ показао цитираним разговором, Београд посебну Хрватску територију не види већом од оне три непотпуне жупаније, док је Хрвати простиру чак до Земуна, Суботице и Мостара. Па им је данас и то мало, јер док захтевају да се они сви прикупе у само једну федеративну државу, дотле траже да се Срби растуре у шест од укупно седам држава које, по д-р Мачеку, треба да састављају федеративну Југославију. Очигледно је, према томе, да би између Београда и Загреба дошло до још веће заоштрениости, а не до потпуног умирења, ако бисмо под данашњим околностима ушли у поновно решавање онога што д-р Мачек сада разуме под Хрватским Питањем.

И то је, ето, разлог због којег је Београду и Србима, који му следују, данас апсолутно немогућно прихватити макар и саму дискусију коју покреће Г. д-р Мачек. А то баш показује да Г. д-р Мачек погрешно мисли и када наглашава да не може бити благостања за југословенски народ ако се ово питање сад не стави на дневни ред и не реши на начин и онако како би он хтео и желео.

Због тога ни претња с милион хрватских бајонета — ако је истина да нас је на њих опоменуо делегат д-р Мачека у Шапцу — неће ни поколебати ни уплашити Шумадинце. Неће, јер Шумадинци имају далеко лепше мишљење о родољубљу широких хрватских народних маса. Просто на просто, Шумадинци не верују да би Хрвати војници ма кад и ма под каквим околностима изневерили своју данашњу војничку заставу, окренули леђа браћи Србима и Словенцима и *пришли у индат непријатељу!* Ми смо чак вољни веровати да ни Г. Жига Шол тако што није ни рекао. Али ако је казао, он је тиме могао изразити само своје лично прижељкивање. Хрватски сељачки народ није му дао повода ни да тако мисли, још мање га је овластио да тако говори. Приврженике за такву „идеју“ може Г. Шол тражити само међу *хрватском варошком госпоштином*, која и иначе нема никакве везе с хрватским сељаком! Само, ти који би прижељкивали исто као и Г. Жига Шол, не би требало да замерају Шумадинцима што не могу одустати од свога схватања у односу на државно-правно уређење Краљевине Југославије. Докле год буде било могућности да се и такве „идеје“ сеју међ хрватске сељачке масе, дотле и Шумадија мора бити на опрезу! Дотле не сме напуштати бар оне тековине које су и од стране Срба и од стране Хрвата, у моментима када су оствариване, биле дочекане и поздрављане као *тријумф народне мисли!*

Југославија овако како је комбинована, као што смо већ рекли, доиста је била у плану последњих напора и ратова Краљевине Србије. Али ова и оваква Југославија, према нашем уверењу,

тек Хрватима и Словенцима гарантује њихово несметано културно и национално развијање. Она, оваква каква је, потреба је, дакле, не само Срба, него још и више самих Хрвата и Словенаца. Треба бити или крајњи шовинист, или потпуно неупућен, па ово не увиђати и не признати.

С друге стране, Југославија, оваква каква је, својом знатном надмоћношћу према осталим Балканским државама највећа је *гарантија мира и реда међу Балканским народима*. То чини да је она у исто време и *знатна гарантија мира у Европи!* А за културно и национално развијање и напредовање, мир је неопходно потребан и Хрватима и Словенцима, баш као и Србима. Као и демократији, која само у миру може благотворно да делује у народу и међу народима, и чијем дејству баш ништа не смета што Хрвати немају свој „*посебни териториј!*“

Срби Прегани и анти-шумадски франци

Када сам већ прве године по ослобођењу био у Загребу, дочекан сам најљубазније од својих прератних познаника, међу којима их је било и врло блиских франковачкој идеологији. Хрвату варошанину немогућно је не говорити о политици, баш као што је случај и код наших паланчана. Из тих разговора, па и из целокупног понашања не само мојих познаника, него и свију с којима сам тада дошао у додир, могао сам констатовати да главна срџба Хрвата још увек пада на нашу браћу Србе из оних крајева. А већ и сувише добро знамо како је Светозар Прибићевић, док је био на власти, мислио о Хрватима који су се окупљали око Радића, око Лагиње и око Мирка Кошутића; како је мислио и како је поступао. Он је, међутим, био првак тамошњих Срба и њихов менталитет оличавао се тада у њему.

— Друго сте ви, Шумадинци! говорили су ми у то доба Хрвати. Ви сте борци и јунаци и имате право да намећете своје погледе. Али шта хоће ови „богеци“? На шта они претендују и коме сад они да кроје капу! Лакаји! Продане душе!

Потом су помињани „српски динари“, који опскрбљенима ипак нису сметали да чине услуге и носиоцима насилничких режима у Хрватској, наравно, на штету и у пркос националним Хрватима.

Тако се, ето, од прилике говорило у Загребу и по Хрватској током 1920. и 1921. године. То

се говорило интимно; то је био стварни глас тамошњег јавног мњења. А већ и сувише добро знамо да је Радићева штампа из овога и доцнијега времена све Србе и напредне Хрвате из оних страна, окупљене око Светозара Прибићевића, Кризмана и Вилдера називала „батинашима“.

Данас је сасвим обрнуто. Данас им Шумадинци не ваљају. А и неки српски кругови из Хрватске и Војводине похитали су да се ускладе са овом анти-шумадском грајом!

Овакво стање доиста значи један феномен. Али феномен коме се објашњење да лако наћи, када су у питању осећаји и мишљења масе, необавештене и неупућене. Теже га је објаснити када су у питању кругови интелигенције и оне личности које су до јуче биле министри и као такви учествовали у државној управи.

За масу постоје два неоспорна факта:

а) да су Срби Шумадинци инаугурисали централизам на супрот Радићевих захтева; и

б) да је Београд центар одакле се управља државом, а Београд је бивша престоница Краљевине Србије (Шумадије).

Отуда су масе већ а приори склоне за свако своје незадовољство оптужити Београд и веровати да се све што се данас одлучи у Београду, као центру Југословенске државе, да се све то ради по жељи и намерама баш Срба Шумадица. Али као један од најизразитијих примера да бирократски Београд није исто што и Шумадски Београд, нека послужи увођење у живот нових судских закона. Ти су закони завели не само терминологију рђаво сковану од Хрвата, поред лепе

народне у нашем старом законодавству*) него су још и далеко реакционарнији и несавршенији, и захтевају далеко веће издатке на правосуђе. Доиста, ни једноме Шумадинцу ни на памет није падало да врши ову промену и у оваквом опсегу. И да је још изврши на горе!

Зато би бар Срби с оне стране Дрине, Саве и Дунава требало да буду правичнији, када оцењују рад југословенских влада и државне управе. Они бар треба да праве разлику између Београдске бирократије и српског народа у границама некадање Краљевине Србије. Неће ли то, онда таквим држањем баш гурају на оно што не би ни сами хтели. Гурају Шумадинце да, доиста, једнога дана затраже и извојују превласт у држави. Ништа природније и неминовније! Када мене чиниш одговорним за све што се у држави данас догађа, онда сам ја принуђен у самоодбрани да узмем ток догађаја у своје руке. Када већ носим одговорност, онда да одговарам бар за оно што ја будем и урадио. Да не одговарам више за рад других и за рад који ни сам не одобравам! Данас, на пример, Србијанце оптужују и за рђав рад чиновника и министара Хрвата, док Хрвате министре редови присталица Г. д-р Мачека не признају више за Хрвате!

Толико о необавештеним народним масама!

Што се тиче интелигенције с оне стране три велике реке, ни њихово данашње држање према нама није нам нејасно и неразгонетљиво. Многе од њих добро познајемо још из времена пре рата.

*) Ти закони су уопште писани таквим језиком, да, доиста, не остаје ништа друго него да се преведу на народни језик!

Ми имамо и довољно искуства о томе како се код њих стиче „добро расположење“. Само, методе које је Београд практиковао док смо били у две разне државе, не доликује нам и сада употребљавати. Ни нама, ни њима! Али, Срби Пречани иду баш сами себи о главу када запристају уз галаму федералиста и када сикћу на Србијанце!

То ћемо видети у нашем даљем разлагању.

Превентивне мере за одбрану државе или

Методи међународне обавештајне службе

Начело „дивиде ет импера“ старо је колико и род људски. Оно је изашло из борбе за опстанак и оно је први „камен мудрости“ који је човек пронашао када је постао социјалном животињом. Са усавршавањем човека усавршавала су се и средства његове борбе за опстанак, па је и ово начело добијало разне облике, док се у ново доба није почело сматрати као нешто срамно, као нешто што не доликује културноме човеку у његову приватну животу. Па ипак се још увек види да се догађа нешто слично. Видимо да се увек трећи користи тамо где се двојица посвађају и закрве. А видимо да има још увек света који воли да води туђу бригу, да се намеће другоме за саветодавца етц...

Али је начело „дивиде ет импера“ и данас средство међународне политике. Наравно да је еволуирала само тактика његове примене, у колико су га прихватиле све државе без изузетка, схвативши му огромну вредност.

Имају, међутим, два метода међународне политике за употребу овога начела. Један је више мање јаван, јер је видљив, да се уочити. Њега практикује дипломатија. У овоме тренутку уочите га ако добро загледате у сукоб Италије и

Абисиније и у бригу коју Енглези показују према томе сукобу.

Други метод је тајан. Најтајнији што може бити. Њиме се служи међународна обавештајна служба (полиција) као неком врстом профилаксе. Он је једна од превентивних мера за одбрану сваке државе од оне стране с које јој грози ма каква спољна опасност. Он је у мешању странаца у унутрашње односе других држава. Камен мудрости показао је државницима да они судбину својих земаља могу сигурније опредељивати, и с мање жртава, ако код оних држава, где им лежи какав интерес или од којих им грози каква опасност, могу да уплету своје прсте и да тако утичу у правцу који годи њиховим интересима. Природно је да се тако уплитање у туђу политику и живот мора вршити најопрезније, најлукавије и најскривеније. Народи би теже или никако пошли правцем којим га непријатељ (странац) гура, ако би сазнали да га тамо гура непријатељ. Додуше има случајева када се тај утицај врши и мало отвореније. Регулатор му је однос снага између држава и степен пријатељства односно непријатељства.

Краљевина Србија имала је у томе погледу огромно искуство.

*

*

*

У прве дане свога слободнога живота, још као аутономна провинција у границама Отоманске Империје и под суверенитетом Султановим, Србија је била под протекторатом т. зв. Гарантних Сила или, ближе речено, Русије и Аустрије. Гарантујући Србији у име Европе да ће се Порта

држати обвеза према њој, примљених на се неколиким међународним уговорима, те Силе су биле у обвези и код Порте у погледу Срба и њиховог држања према Порти. Отуда је сасвим природно да су обе Силе сматрале као своје право да завирују у све што се у Србији радило и да се противе ономе што им се није свиђало. А већ будући у том односу према Србији, ни Русија ни Аустрија нису се устручавале да ово мешање у српске унутрашње ствари врше отворено, преко својих конзула. У успомени наших старијих генерација нарочито су забележени руски конзул *Вашченко* (из доба прве владе Књаза Милоша) и аустриски конзул *Теја Радосављевић* (из доба владе Књаза А. Карађорђевића). Њихово вршљање по нашој земљи било је скоро неподношљиво. Но ни конзули осталих Сила, у колико их је било, нису били много уздржљивији, али је њихово уплитање у наше послове било мање и ређе, и толико интензивно, у колико су кад њихове државе имале каква интереса према Турској.

Тако је стање било од прилике све до Парискога Мира. Овај мир, изменивши ранг Сила, изменио је и дотадашње методе међународне политике према Турској, а поред ње и према Србији. Сада се мешање у српске ствари вршило много опрезније и пажљивије. Нема више оног шуровања, често и демонстративног, између конзула и књажевих противника. Однос између српских власти и Сила добио је већ извесну дипломатску углађеност. Али, у колико конзули и њихово јавно мешање у наше домаће бриге бивају потискивани, у толико се на терену све више опажа *подземни рад* стране обавештајне службе (политичке полиције).

Већ Књаз Михаило пада као жртва овог подземног рада. Када се дипломатијом није успело одвратити га од извођења његовог плана о ослобођењу Балкана и протеривању Турака из Европе, вешти агенти стране обавештајне службе нашли су лица, лично незадовољна према Књазу, саставили их и припомогли организовању завере.

Али је доба владавине Краља Милана много обилније примерима овакве тајне акције странаца. У први план ступа сада Русија, односно агенти њеног Трећег Департамента и Охране. Сви атентати на Краља Милана — а било их је неколико — приписивани су Русима; Тимочка Буна и сав онај антидржавни рад радикалне странке у доба од 1881. до 1887. године, све је то било поручено од царистичке Русије и све извођено у дослуку с агентима њене обавештајне службе, изражене кроз Трећи Департамент Министарства Спољних Послова, односно кроз Охрану.

Један детаљ из историје радикалне странке речито ће показати сву вештину и тактику ових подземних утицаја. Тај детаљ је у држању радикалне странке према грађењу првих железница у Србији.

У доба владе Милана С. Пироћанца, под којом је то грађење изведено, Србија је била мала Балканска држава, тек призната за независну, те је по своме међународном угледу, снази и економској моћи била од прилике на рангу данашње Албаније. Међутим јој је грађење железница било наметнуто истим међународним актом којим призната и независност.

Као и доцније, када је економски била много јача, Србија ни у ово доба није била у могућности да на трошак редовнога буџета изврши ову

своју међународну обвезу. Колика смо беда били видеће се када кажемо да до то доба још ни са једном државом нисмо имали уређене трговинске везе; ни један наш друм није био способан да издржи вучу с коњском запрегом нити смо коњску вучу у опште имали; саобраћај се вршио воловским колима или товарним коњима и магарима; ни један рудник није био отворен; ни једног гвозденог плуга нисмо имали; ни новчаничну банку ни довољно свога новца (осим нешто мало сребра и бакрених марјаша и парица) нисмо имали у саобраћају, а напоре до с њиме још је циркулисала и страна монета и т.д., једном речи били смо сасвим сиромашна земља примитивне земљорадничке привреде.

Природно је да под таквим околностима влада Кнежевине Србије није била у положају да она условљава услове зајма, потребног за грађење железница. Имала је примити оно и онако како одреде страни зајмодавци. А страни капиталисти, који су давали новац, нису били ништа мање сентиментални него ли и остали људи који раде с новцем, као што је то, у осталом, и данас случај. Отуда је сасвим разумљиво да се условима зајма могло доста што шта приговорити, кад се, наравно, критика постави на чисто теориски терен. Али радикалска опозиција из овога доба није само критиковала зајам и истицала његове неповољне стране. *Много више се борила против самог грађења железница!* Сва речитост и сва демагогија радикалских трибуна била је стављена у покрет. За железнице се рекло да ће не само спалити сву жетву у крајевима кроз које буде прошла, него ће нам однети и нашу националну независност. Прото Ђурић, ужички трибун, ради-

кал, патетично је узвикнуо на крају једнога свога говора у Народној Скупштини:

— *Први писак локомотиве кроз Моравску долину биће посмртно звоно независности Србије!*

Сувише тешка реч када се зна да је Србија, после толиких борби, тек била дошла до независности!

И рекло се још много што шта. Све што је коме пало на памет. Па је чак у тој граји једну од најжешћих беседа дао и Светомир Николајевић, човек високе културе, али члан радикалне партије!

Овакво држање би, доиста, данас било тешко разумети. Данас, када се радикали упињу да државотворство патентирају за себе и када тако много истичу своје заслуге за развој и унапређење српске државе!

Међутим разумеће се када кажемо да су радикали из 1881. и 1882. па и даљих година, били у додиру с руском обавештајном службом и да Русији није ишло у рачун грађење ове железнице.

Доба владавине Краља Милана јесте доба кривудања руске политике према Балкану. Све до Берлинскога Конгреса Русија и Аустрија имале су, кроз читав XIX век, пречишћен став према Турској, односно према Балкану. Њих две су на начин највећег пријатељства и у пуном међусобном поверењу биле утаничиле своје погледе и претензије према Турској; у Цариграду су или заједнички иступале или се узајамно помагале у питањима која су посебно третирале с Портом. То њихово пријатељство и таква балканска политика добили су и конкретну формулу уговором у Рајхштату од 1875. год. Тим уговором Русија је себи резервисала, као сферу свога интересова-

ња на Балкану, ону источну половину, којој ће она и повући границе у Сан-Стефану као границе нове бугарске државе; Аустрији је, међутим, као сфера њенога интересовања, остављена Кнежевина Србија и одобрена јој окупација Босне с Херцеговином, дакле, западна половина Балкана.

Да су границе Сан-Стефанске Бугарске, онако како су их Руси повукли закључујући мир с побеђеном Турском, биле признате и од Европе на Берлинском Конгресу, то јест да територија нове бугарске државе није знатно смањена, вероватно је да би Руси остали при политици која је довела до Рајхштатског Уговора. И Србија би била остављена на миру с њихове стране. Међутим је Берлински Конгрес, дозвољавајући Аустроугарској да изврши окупацију Босне, Херцеговине и једног дела Новопазарског Санџака у исто доба када је Русији поткусио њен балкански домен, стварно покварио ону равнотежу коју су Русија и Аустроугарска биле успоставиле између себе 1875. године. Тај Конгрес није довољно водио рачуна о уговору у Рајхштату, нити је узео у обзир да је Русија њиме признала Аустроугарској и целу територију Кнежевине Србије као сферу искључиво њеног интересовања. Отуда је природно да се у званичним круговима Петрограда морао јавити покрет против Рајхштатске политике. Група Словенофила ускоро је иступила и јавно против Берлинске одлуке.

Али је руској дипломатији било врло неугодно, нарочито првих година после Берлинског Конгреса, да ма каквим гестом покаже своје неслагање било с одлукама Конгреса, било с оним обвезама из Рајхштатског Уговора. У толико пре

што је првих година Бугарска била потпуно под утицајем Руса. Али у колико су Бугари гледали да се ослободе руског туторства, у колико је, дакле, утицај Петрограда попуштао у Софији, у толико се од стране царске дипломатије све нервозније желело да се са Србијом што пре уреди ствари.

Краљ Милан, међутим, и ако је и сам, као и Милош и Михаило, био уверен да Срби једино у Русији могу имати штедра пријатеља, доста дуго није знао за ову поколебаност у Петрограду. Он је и после Берлинског Конгреса сматрао да се његова спољна политика не коси с руском, пошто су га Руси у два маха*) саветовали да пактира са Аустроугарском. С друге стране руска дипломатија је правила најљубазније лице и давала Краљу на знање да све што ради, добро ради; да је све то садржано и у намерама Петрограда. Наравно, дипломатија, нити је могла, нити се смела другојачије понашати. Али су зато били врло активни агенти руске обавештајне службе. Они су давали политичке савете радикалима, снабдевали их новцем, достављали им о сваком кораку Краља Милана, како у политичком тако и у приватном животу, ширили лажне гласове о намерама владе и Краља, једном речи, водили подземну борбу против Краља Милана с планом да га уклоне с престола и тиме одстране и његову политику наслона на Аустроугарску.

Ти руски агенти, ето, дали су радикалима сигнал да устану и против самог грађења железнице Београд—Ниш—Цариброд и Ниш—Врање, јер се у Петрограду веровало да се тим пругама припрема и олакшава Аустроугарској продирање

*) Први пут у год. 1872. приликом његове посете Петрограду. Други пут о Конгресу у Берлину.

на југ, — што Русима више није било у интересу.**)

*

* *

Југославија је данас велико попрште овакве подземне борбе. Али борбе, коју сада воде њени непријатељи у циљу њезина слабљења.

Није ми циљ да ово доказујем примерима. Што је било, било је; видели смо. Међутим ћу онима, који са политичким методима још нису добро упознати, скренути пажњу на појаве, којих ће и даље бити у нашој држави. То су оне појаве у политичком животу које се никаквом логиком и здравом памети, и никаквим државним или народним интересом, не дају објаснити, ни разумети. То су несхватљиве појаве, као што је, на пример, била она борба радикала против грађења железница, или као што је захтев хрватских федералиста по коме би Срби у федеративној Југославији морали бити *раздељени у шест државица*, док би сви Хрвати имали бити *груписани у само једну државу!*

Ето, све те и такве појаве дело су агената туђинске обавештајне службе. И свима им је исти циљ.

**) По једној реченици у прокламацији којом је саопштио народу своју абдикацију, рекли бисмо да је Краљ Милан одлучио абдицирати када је сазнао за аутентична ровења агената руске обавештајне службе и тако сазнао да Петроград жели другу политику према Србима. Он је, међутим, Тајном Конвенцијом био још везан с Аустроугарском и ту везу није хтео кидати пре времена. Али како су Руси били и сувише нервозни и како им се журило у овоме питању, он се одлучио на абдикацију, како би на престо дошао његов наследник који би према Аустроугарској био слободнијих руку.

Отуда се никако не можемо отети утиску да и држање извесних Срба с оне стране Саве не добија директиве баш из тајних бироа неке туђе обавештајне службе.

*

* *

Једна од многих мерака које Срби с оне стране Саве и Дунава хоће да учине Србијанцима јесте и та да Србијанци културно заостају иза њих.

То је очигледна бесмислица. Али она годи неким Србима Пречанима и зато је згодно и убачена међу њих. Циљ јој је да повуче разлику између њих и Србијанаца и да *изазове међусобни раздор и омразу*.

Ја нећу овде доказивати сву бесмисленост и нетачност таквог тврђења. Али ћу браћу Србе из Прека подсетити само на историски факт да су Срби у Шумадији изграђивали своју нову културу, за све време до Европског Рата, уз *присну сарадњу највећих умова* које су за то време дали Срби *Пречани*. Почињући од сарадње Доситејеве, који је још под Карађорђем био први Српски министар просвете, па преко Јована Хацића, који је био писац основних закона у Србији, па све до проф. Ст. Станојевића, проф. Јована Радоњића и пок. Мите Лукића, сви најученији и најкултурнији елементи српскога народа из Војводине *делали су невезаних руку у Србији и из Србије кроз читави XIX век, и све док је постојала Краљевина Србија*. У свима гранама политичког и културног живота Војвођани су, нарочито првих деценија, имали *све своје прве људе* уполшене на раду у Србији. Било их је међу државницима и полити-

чарима, међу научењацима, међу књижевницима, новинарима, јавним радницима и уметницима, лекарима, инжињерима; један књажевски намесник био је отуда; два београдска митрополита (од четворице) били су такође Војвођани; читава би се армија, пак, могла саставити од оних Пречана који су током прошлог века били у Србији гимназиски наставници, учитељи народних школа и мање истакнути чиновници.*)

*) Примера ради да наведемо и нека имена. Тако од Срба с оне стране Дрине, Саве и Дунава, осим поменутих налазили су се:

Међу највиђенијим политичарима и министрима: браћа Симићи, Димитрије Давидовић, Алекса Јанковић, Стева Марковић, Атанасије Николић, Јован Бошковић, Јован Ђорђевић (песник државне химне), Арон Нинчић, Лазар Пачу, Јован Мариновић, Љуба Јовановић.

Међу најчувенијим просветним радницима: Исидор Стојановић, Ђуро Даничић, Димитрије Исајловић, Јован Ст. Поповић (писац првог „закона о школској настави“, 1844. год.), Јован Гавриловић, Јосиф Панчић, проф. др. Милан Јовановић-Батут, проф. Јован Туроман, проф. Глигорије Гершић, проф. Војислав Бакић, проф. Богдан Гавриловић.

Међу свештенством: Митрополит Петар, Митрополит Мраовић, прота Никола Божић (који је све до скора био главни престонички протојереј).

Међу новинарима и јавним радницима: Милош Поповић, Змај Јова, Лазар Костић, Ђура Јакшић, Др. Никола Крстић, Стеван Каћански, Светозар Ђурчић, Стеван Сремац, Милан Јовановић-Морски, Ђура Козарац, Александар (Шандор) Петровић, Јаша Томић, Тодор Вилоски, Иван Иванић, Милан Биљчевић, Дан. Живаљевић.

Међу најистакнутијим уметницима: Корнелије Станковић, Димитрије Кнежевић, Алекса Бачвански, Тоша Јовановић, Лаза Поповић, Јосиф Маринковић, Ђорђе Крстић, Паја Јовановић, Богобој Руцковић, Симо Роксандић, Војислав Турински.

Да ли све то знају данашњи Срби у Војводини?

Ако смо, дакле, ми с ове стране Саве и Дунава културно иза њих заостали, мада су на нашем културном подизању читави век и више сарађивали најелитнији духови наше нације, почињући с Вуком и Доситејом, како се и под чијим упливом они јаче развише културно? Нису им, ваљда, културу доносили мађарски феишпани и солгабирови? Или тек не мисле да знање мађарског језика, којим располажу, даје какве квалификације у овоме погледу?!

Ето до каквог су неразумног држања дошли они из Прека што данас вичу на Србијанце!

Уместо да стварање и подизање Шумадије с правом сматрају и делом својим и својих предака, они се данас либе свега онога што су Војвођани допринели у овом раду и стављају себе у положај канаринке која, и кад је пустите из кавеза, не уме да се снађе у слободи, него хоће опет натраг у кавез!

Али зар не виде ти заведени духови да је таквим агитацијама само једно циљ: доказати пред Европом да су Маџари имали право када су тлачили и прогонили туђе народности, истичући, да нису способне за самостални културни живот спорећи им чак и сами националитет?

Међу најчувенијим лекарима: Др. Љубомир Радивојевић, Др. Јевта Ристић, проф. др. Војислав Ј. Суботић, Др. Светислав Симоновић, Др. Станислав Новаковић, Др. Светислав Николајевић, Др. Светозар Моачанин.

Међу војсковођама: славни јунак с „Тресобабе“, ђенерал Хрватовић, затим ђенерал Драг. Франасовић, па пуковници: Лазар Јовановић, Лазар Чизмић, Александар Протић, Анта Орешковић, Мата Оптркић, Стеван Бинички, Ђура Јосифовић, Милан Прибићевић, Паја Путник.

Они се жале и да им је порез велики, и да им стога тешко пада. Али, да ли порез лакше подносе остали крајеви Југославије? Или, мисле ли да би на своме „посебној територији“ мање плаћали? Данас. И ми у Србији имали смо далеко веће благостање пре ратова; динар нам је био раван швајцарскоме франку све докле га нисмо жртвовали да бисмо спасли вредност оних круна, које су се налазиле у њиховим касама и „шпаговима“.*) Тако, сада, сви трпимо. А трпимо стога што откупљујемо народно ослобођење и уједињење, до чега се није могло доћи на други начин осим путем дугог и тешког рата! А ратови и скупо стају и последице им се дуго осећају.

Зато и Србима из Војводине, који се несвесно поводе за агитацијама агената туђинске обавештајне службе, треба овде поновити оно што је напред препоручено и браћи Хрватима:

Више поверења у Шумадинце и шумадиски демократски дух, пуна сагласност с демократијом и стварношћу, — и ствари ће брзо доћи у ред!

*) А колика је ово материјална жртва са стране Шумадинаца видеће се када кажемо да је према количини злата, добијеног на основу уговора о миру од Аустроугарске банке за подлогу оних њених новчаница, које су остале у саобраћају на територији Југославије, замену за динаре требало извршити у **сразмери 98 круна за један динар**. А ми смо за свега 4 круне дали (заменили) један динар.

ЕПИЛОГ

Из досадањег разлагања могло се уочити да и Срби имају, када је у питању заједничка држава, свој „минимални програм“, баш као Г. др Мачек и они Хрвати који му следе. Тај српски минимални програм је и остварен у данашњој држави, али Г. др Мачек тражи да Срби сада тај свој програм скрате и да се, ни више ни мање, него одрекну и свога уверења о јединству нашег народа. Срби, међутим, видели смо, не могу ни по коју цену, али чак немају ни могућности (начина) да у овом погледу изађу у сусрет Г. др Мачеку. Ако би се шефови какве српске странке или групе, ако би се и шефови свих српских странака и група које данас постоје, одлучили да признају „посебни национални индивидуалитет“ Хрвата, такав поступак би од широких српских народних слојева одмах био проглашен као *издаја народа и српске националне мисли*, и одмах би се створило *Српско Питање*. Има, додуше, српских политичара који овако не гледају на ове ствари и који су, стога, попустљивији према захтевима Г. др Мачека. Али ти политичари због таквога схватања све више губе терен у народу и изгубиће га сасвим онога дана када српске народне масе буду тачно обавештене докле засеца захтев Г. др Мачека о признању посебног националног индивидуалитета Хрвата!

Ми Срби из Србије, наши претци и ми који смо до последњег рата и током самога рата уча-

ствовали на јавном раду, пером или мачем, заједно са свима Србима, Хрватима и Словенцима који су с нама тада сарађивали на истоме послу, зидали смо заједничку кућу на темељу народног јединства. Тако смо је и сазидали! И у резолуцији Хрватског Сабора од 29. Октобра 1918. год. каже се да „Далмација, Хрватска и Славонија према модерном начелу народности а на темељу народног јединства Словенаца, Хрвата и Срба“ приступају у заједничку народну суверену државу С. Х. С. Смемо ли сада разбијати тај темељ без бојазни да се и сама кућа не сруши! И нешто више. Смемо ли веровати ономе, ко од нас сада то тражи, да нам је пријатељ и да жели дуга века тој нашој кући? Нека Г. др Мачек добро размисли о овоме што сада рекосмо! Нека размисли да ли он, када и овакав захтев поставља, не иде на то да *раскућимо* оно што смо досада с толико муке *скућили*!

Ми смо вољни веровати у најбоље намере Г. др Мачека. Ми смо вољни веровати му да он не иде на рушење онога што је досада сазидано! Али ако он искрено верује да ће његов захтев о признању посебног хрватског националног индивидуалитета *ојачати* нашу заједничку државу, онда му морамо рећи да је у *великој заблуди*. У сваком случају између њега и нас Срба у овом погледу је толики сукоб да споразума између нас може бити само тако *ако и ту он попусти*!

Рекосмо, ако он попусти. Доиста. Ми Срби, када смо с Хрватима правили заједничку државу, и када смо сарађивали своје победоносне заставе, чинили смо све то на *темељу народнога јединства*. Народно јединство тада нису спорили ни сами Хрвати. Они су по слободној својој вољи,

ни од кога не приморавани нити сугерирани, *прокламовали народно јединство Словенаца, Хрвата и Срба, ко зна по који пут већ, баш и оног истог тренутка и истим оним актом којим су прогласили и кидање свих својих веза с Угарском и Аустријом!*

Ми Срби смо и данас на истоме становишту. Г. др Мачек није. Природно је, стога, да он мора попустити. Њему је то и могућно учинити. Он, у ствари, има само да призна у целости одлуку Хрватског Сабора од 29. Октобра 1918. год. А то није ни тешко учинити, нити би за њ било каква понижења ако би то учинио. У осталом, ако је Г. др Мачек искрени поборник заједничке државе, онда он мора то учинити!

Он је такође у великој заблуди ако рачуна да ће макар кад наступити околности под којима ће се Срби морати одрећи народног јединства с Хрватима и Словенцима. Може се десити све на свету, може и *оно најгоре на шта он помишља*, — али Срби никада неће признати да су Хрвати засебан, туђ народ, да нам нису браћа. Схватање Срба о јединству нашег народа није јучерање, нити плод модернизма. Срби тако гледају још од давнина. Тако су мислили и у доба Карађорђа, па кроз цели XIX век. И све до данашњих дана. То своје национално *Вјерују* Срби су отворено и пркосно изrekli и у Нишу 1915. год., када су били у најтежим приликама своје нове историје и када су — то нарочито нека чује Г. Жига Шол — *милион хрватских бајонета (бодежа) имали већ уперене против себе!* А уз тај милион још и милионе маџарских, немачких и бугарских бајонета. Све то, видели смо, није ни мало утицало на Шумадинце да *напусте своју националну мисао и своју историску мисију!* Па која би нужда била данас

да све ово заборавимо, само зато да бисмо Г. др Мачека и оне који иду за њим придобили за сарадњу на народноме послу! Ми смо и 1915. год. жртвовали чак и саму државу, али се из борбе нисмо повукли докле нисмо победили и остварили свој вековни национални сан. Види ли сад Г. др Мачек да ми *назад не можемо*? И да он мора попуштати, ако искрено жели заједничку државу: Да мора попуштати и сарађивати на народноме послу!

Држава је организам који може живети (функционисати) само тако ако га не гурамо у опасне авантуре и ако га негујемо на начин потребан за одржавање у животу. Не смемо се ни играти с њиме! Апстиненције, опструкције, разни облици саботаже — све су то средства борбе позајмљена од деце. Зрео човек, који брине о последицама свога делања, лађа их се тешка срца. И не прибегава им сваки час! Јер таква борба, светећи се онима према којима је уперена, погађа и онога који је води, па тешко погађа и целу заједницу. Зато се таквом борбом служе или деца, која су по степену узраста још недовољно умно развијена да би могла предвиђати последице својих радњи и којима је то нека врста игре (играња), или они зрели људи којима није ни стало до заједнице. Отуда бољшевици, као типични представници заједничарства, казне смртном казном и сами покушај какве јавне саботаже!

Ко, дакле, каже, искрено каже, да је за једну заједничку државу, *тај мора сарађивати* на њеноме подизању и унапређењу. Не сме апстинирати; не сме саботирати! Не сме казати: тражим да ми се пре свега да то и то, па ћу сарађивати! Каже ли то, он се већ одаје да му заједница не лежи

на срцу. Он је већ показао да није присталица заједнице, јер таквим захтевом хоће да заједницу потчини својим личним интересима. А у колико је то што ко захтева у већој опреци са појмом заједнице, или у колико мање има права на то што хоће, у *толико је јасније да га се сама заједница много не тиче!*

Др Мачек и Хрвати који иду с њиме, дозволиће нам, стога, да посумњамо у искреност њихових изјава да желе заједничку државу са Србима.

Под оваквим околностима све наговештава да ће на Србе и за даље падати главна брига око вођења државе. Богу хвала, Срби су за тај посао и довољно искусни и довољно бројни (јаки), да им одсуство једног дела Хрвата неће тешко пасти! Као ни до сада. Они ће водити државу према својим схватањима (концепцијама) јер примајући за то и сву одговорност на себе, неће им бити могућно да раде другојачије него ли онако како мисле да треба радити.

Мудрост и искуство, и демократски дух Шумадинаца, диктоваће, свакако, да демократију поново применимо као систем државне управе. Тиме ће се и Хрватима Г. Мачека дати пуно право и широка могућност за лојалну сарадњу на општим пословима. Не буду ли они хтели сарађивати и буду ли и даље своје грешке товарили на леђа Срба из Шумадије, онда нека се сете да су хрватски војници у минуломе рату били *најелитнија ћесарова трупа* и да су се борили за „прејасни Дом“ с највећим пожртвовањем, и ако су у ћесаровој држави имали далеко мање права него ли данас, и ако су тада били аустро-маџарско робље! Можемо се, стога, оправдано надати да ни хр-

ватске народне масе, које данас запристају уз Г. др Мачека, неће још дуго следовати прохтевима *уједињене загребачке госпоштине*, и да ће вредни и родољубиви хрватски тежак листом напустити своје данашње *вође* када буде боље обавештен.

Београд, међутим, за пуних двадесет година ништа није учинио да хрватске народне масе буду боље обавештене. То је грешка, али грешка која се може поправити!

Ево нас на крају.

Шумадинци иду на то да и најнезнатније племенске разлике између Срба, Хрвата и Словенаца *изгладе*, како би се јединство нашег народа што видније манифестовало. Г. др Мачек би, на против, да те разлике што *јаче заостри*, како би с више аргумената за Хрвате могао рећи да су засебан народ, да нису исти народ са Србима и Словенцима. Али, то је хтео и Анте Старчевић. Хтео и није успео ни онда када су Хрвати били под хабзбуршким и маџарским игом и *када су то исто желели и Беч и Пешта*, и када се из та два антисловенска центра врло енергично настојавало да се ова жеља и оствари! Да ли ма смисла данас, када су Срби и Хрвати под истим кровом, уступити пред васкрслим Старчевићем?

О томе нарочито треба да размисле она *српска варошка господа* која су, у безглавој и слепој трци за влашћу, већ *напустила српску националну и заветну мисао*, а вољна су да се *одрекну и историске мисије српског племена на Словенском Југу!*

Али народ, који је још пре толико векова имао Кнеза Лазара и Косово; народ, чији је песник знао зашто је узвикнуо: „великаши, проклете вам душе!“ — тај народ се неће и не може одрећи своје

историске мисије, нити ће напустити своју националну мисао! Србијанци су и данас приправни дочекати и ново Косово због *издаје своје госпоштине*, и листом ће изгинути као и хиљаду девесто петнаесте, али *народна заветна мисао мора остати у животу, светла и нетакнута!* Ми не можемо оскрнавити жртве Косовских Мученика, нити ћемо се показати недостојним Кајмакчаланске Епопеје да би триумфовао — каприс настранога Анте Старчевића! И то каприс, који је у антисловенској политици Беча и Пеште значио један читави систем!

Д О Д А Т А К

I. — О Т В О Р Е Н О П И С М О

РАТНИМ ДРУГОВИМА ФРАНЦУЗИМА
СТАРИМ БОРЦИМА ИЗ ИСТОЧНЕ АРМИЈЕ

II. — КУКУЉЕВИЋЕВО СВЕДОЧАНСТВО О
СРБИМА

ОТВОРЕНО ПИСМО

мојим ратним друговима Французима
старим борцима из Источне Армије

Драги ратни другови,

Молим вас да примите знању ово што сле-
дује и да француски народ упознате с материја-
лом који овде износим, јер ваш велики и славни
народ треба да зна истину.

У чему је ствар?

Крајем 1936. год. почео је у Паризу изла-
зити полумесечни часопис под називом „Воа еро-
пеен“. На насловном листу пише да је ово ре-
вија за „подунавске земље и југоисточну Евро-
пу“. Међу сарадницима се налази и Г-ђа Табуи.

У бр. 2. (за прву половину децембра 1936.
год.) штампан је један напис који носи наслов:
„Порука (месаџ) хрватског народа преко Др
Владка Мачека“. Тај напис гласи:

„Воа еропеен“ су добили од Др Владка
Мачека, председника Хрватске сељачке пар-
тије, ову поруку у којој је изражен глас хр-
ватског народа:

„...Садржина ваше ревије нарочито ме
интересује, јер се у њој налазе чињенице и
подаци у вези с мојом драгом хрватском

домовином. Са великом захвалношћу примам знању да ће ваша ревија поклањати специјалну пажњу питањима — као што ви велите — тако важним за Хрватску.

„Ви с правом говорите у вашем писму о народима Југославије и тиме доказујете да питање добро познајете. Доиста, у оквиру Југославије постоји више народа и више културно-економских територија о чему увек треба водити рачуна.

„Ви тражите моје мишљење о вашем прегнућу коме је циљ да још јаче стегне везе пријатељства које сједињују народе Југославије с француским народом. Ја вам могу одговорити само у име мога хрватскога народа. Своје гледиште вам излажем са задовољством а оно ће представљати само осећаје мога хрватског народа.

„Знајте добро, господо, да осећаји хрватскога народа никада нису охладнели према француском народу. Хрватски народ је високо ценио велики удео на пољу опште културе и цивилизације који је имао француски народ од времена Велике Револуције до данас. Али су хрватски народ француске владе стављале у искушење почевши још од краја рата и прелиминара мира, подржавајући на југоистоку Европе само она решења која су ишла на уштрб хрватског народа.

„Изгледа да је у последње време велика француска демократија почела да схвата ту просту истину: да је у њезину интересу да свим снагама помаже хрватски народ у његовој борби за слободу.

„Када буде слободан, хрватски ће народ бити увек носилац (протагонист) праве и озбиљне демократије, за којим је идеалом од увек тежио.

„Молим вас да објавите ову поруку (месај) хрватскога народа у вашем часопису, коме из дубине свога срца желим стварни напредак и успех.

Др Влатко Мачек“.

На овај месаж ја сам, колико ради одбране Срба, а много више ради обавештења француске јавности, написао и послао уредништву „Воа еропеен“ следећи чланак:

У ОДБРАНУ СРБА

(Поводом писма Др Мачека публикованог у бр. 2. париског часописа „Воа еропеен“ за 1936. г.)

Сваки греши ко верује у демократска убеђења др Мачека и његове партије. Хрвати су католици, а сељачке католичке масе (које чине гро Мачекове партије) далеко су од сваке слободније мисли, као што је то већ ноторно. Али хрватске сељачке масе уопште и немају свести (сазнања) о томе систему државне управе, јер под таквим режимом никада раније нису живеле. Све до доласка Срба из Србије (1918. год.) у те крајеве, главну реч су у унутрашњем животу Хрвата водили католички попови и властела, сумњивог националитета! Сељачке хрватске масе ишле су покорно за њима. А у колико је и онда тамо било слободоумнијих струја, оне су се могле формирати и развијати само уз помоћ Срба домородаца и само у друштву с тим Србима,

који су, по некадашњем тврђењу данашњих следбеника, др Мачека, били штедро помагачи од Србије.

Треба знати данашњу психологију Др. Мачека и Хрвата, његових једномишљеника. Они би хтели самосталну државу, јер сматрају да данашња Југославија, у којој су потпуно изједначени са Србима и Словенцима, ипак не одговара њиховим концепцијама о слободној хрватској држави. Они би, дакле, сада хтели да остваре своје присне жеље о самосталној држави, — али да их све то не кошта ни капи крви.

Ове тежње Др. Мачекових Хрвата у сукобу су с плановима Срба, заснованим пре свега још и на резултатима рата.

За реалне политичаре стога треба да буде и сувише јасно да оно што данас прижељкују Др. Мачек и Хрвати који му следују, не може бити предмет дискусије преко светске јавности, јер о томе не може више ни бити погађања између Срба и Хрвата. Не може, јер Београд своју концепцију о једној националној држави Срба и Хрвата, о оваквој каква је данашња Југославија, брани не само Декларацијом од 1. децембра 1918. год., већ и аргументом победе у једноме рату у коме су Хрвати, па и сами Др. Мачек, учествовали на оној страни која је побеђена.

Демократски елементи на западу Европе треба да знају ове чињенице, да не би били у заблуди када је реч о односима Срба и Хрвата у данашњој Југославији. И да не би били у заблуди о тобожњем демократском духу, који по Др. Мачеку влада хрватским

народом. Нити би требали да верују у фразе и ласкања Др. Мачека. Кад се зна оно горе изложено психичко стање Др. Мачека, јасно ће бити зашто он онако љубазно говори о демократијама на Западу и зашто своје присталице представља убеђеним демократима. Природно је што тако говори. Он се својим месажом обраћа западним демократијама, тражећи њихове симпатије, а с те стране очекује потпору и помоћ, па зато и не може другојачије говорити. Али треба знати да и за Ватикан и за Хабзбурге и за Мусолинија има он фраза и лепих речи! Извесно је да се Др. Мачек не би либио пактирања ни са европским реакционарима ако би само имало изгледа да за своје тезе нађе помоћи на тој страни. Ову претпоставку доказује не само факт да у његовој партији данас воде главну реч католички попови и да су они главни чувари дисциплине у редовима његових маса, него и историја односа Мачекове партије са Светозаром Прибићевићем (о чему ће мало ниже бити више речено).

Ја сада стављам себи у задатак да пред француском и европском демократијом узмем у одбрану нас Србе из Шумадије којима се, под оптужбама неких Хрвата и Др. Мачека, неправедно чине разни прекори. За своје речи примам на себе и пуну моралну одговорност.

Европска демократска јавност мора знати да су Срби из Шумадије више од сто година проливали своју крв како у борби за демократско уређење своје земље, тако и за

своје пуно национално ослобођење. Србима није ништа вредело позивање на право самоопредељивања народа! Стога је Србија морала поднети све тешкоће и недаће *многих ратова* да би се развила до једне снажне државе на Балкану, која ће Србима обезбедити културно развијање, постојано и у миру. Србија је ратовала и с две моћне царевине, Отоманском и Хабзбуршком, да би се сви Срби и сви национални елементи најзад нашли у једној држави. А када се до такве државе дошло, после толике проливе не *само српске крви*, ко сме, сада, с правом замерити нама Србима што после успеха, постигнутих током дугог проливања драгоцене народне крви, желимо да извучемо оне користи на које смо своје право извојевали? Другим речима, што желимо да своју државу, овако стечену, уредимо по своме укусу и у првом реду према својим потребама? Ми не можемо признати право Хрватима Др. Мачека да они нама диктирају у томе правцу. Срба у Југославији има два пута више, што значи да Хрвати уопште представљају знатну мањину, а нарочито они Хрвати који иду за Др. Мачеком. Али има и још један разлог због којег ми Срби одбијамо диктирање („пунктације“) Др. Мачека. Ни Хрвати уопште, ни они које представља Др. Мачек *нису узимали учашћа у нашим борбама за национално ослобођење и за стварање ове и овакве државе. У последњем рату Хрвати су се, чак шта више, борили уз Хабзбурге против Краљевине Србије и њене политике националног ослобођења.* Борили су

се и као одлични војници на фронту и као непријатељеви функционери на окупираној територији Србије. (Имена многих Хрвата, који су у име Хабзбурга вршили власт у Србији, и данас се у нашем народу помињу са ужасом!). Али овде треба знати и још нешто. Београд је током последњих 100 година био *већ духовни вођ Хрвата*. О томе сведоче многе појаве, али су најважније:

1) књижевни језик и правопис, који су Хрвати примили од Срба из Србије;

2) формирање српско-хрватске коалиције*) на тлу Хрватске, што је учињено према концепцијама Београда, а не Загреба.

Да би се овај ранији однос између Београда и Загреба боље разумео, морам рећи сада и ово:

Ми Срби, а тако исто и многи велики Хрвати XIX. века као што су били: Штросмајер, Рачки, Деренчин, Маџура, Тушкан, Барчић и др., сматрамо да су Срби и Хрвати *један и исти народ*. Та забога, и наш народни говор и наш књижевни језик и правопис апсолутно су исти. На супрот овоме схватању стоји данас схватање Др. Мачека, наслеђено од Др. Јозуе Франка, познатог аустроугарског агента у Загребу, по коме су Хрвати и Срби два народа, две различне нације. Отуда Др. Мачек неће да у садашњој нашој

*) Српско-хрватска коалиција била је једна политичка акција, која је уза се имала већину народа на територији Хрватске у току последње две деценије Хабзбуршке Монархије. Она је имала у Хрватској знатно већи број присталица од данашњег броја присталица Др. Мачека.

држави види и своју националну државу, и ако су Хрвати у њој по правима потпуно изједначени са Србима, и ако су је за такву признали и Резолуцијом од 29. Октобра 1918. год., при прогласу уједињења са Србијом. Признали је преко својих легитимних представника и без икаква притиска или принуде од стране Београда. После овога ја питам пацифистичку демократију Европе: да ли Др. Мачек и његови планови заслужују маколику и макакву подршку? Да ли, због прохтева Др. Мачека, којима је ко зна где корен, има смисла нападати Србе из Србије, да ли им доиста приличи назив угњетача Хрвата, и да ли Хрвате треба подржавати у борби против Срба, односно против концепција српског Београда о једној националној држави Срба, Хрвата и Словенаца? Питам: зар Срби и као национални револуционари и као демократи не заслужују бар исто толико симпатија колико и Хрвати?

Што се још посебице тиче messaжа Г. Др. Владка Мачека (објављеног у бр. 2 вашег листа), више је него ли дрскост када он говори о штети (детриман) хрватскога народа, учињеној му још при склапању прелиминара мира. А више је него ли смешно када он говори о хрватском народу као свагдашњем протагонисту праве и озбиљне демократије.

Баш по теорији Др. Мачека, по којој су Хрвати један засебан народ, томе засебном народу, и ако је као такав био у рату са Антантом, учињена је при склапању уго-

вора о миру таква предусретљивост и почаст, какву ниједна историја дотле није забележила. Хрватима је, дакле, и ако су дотле били у рату са Краљевином Србијом и са Антантом, у коме су побеђени, ипак било признато исто право као и Србима: поред Србина Пашића уз Антантине делегате седео је и Хрват Трумбић на Конференцији Мира. Г. Трумбић је био тада министар спољних послова тек формиране Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и шеф делегације Краљевине С. Х. С. на Конференцији Мира, а данас је један од најважнијих чланова партије Др. Мачека. Знамо већ како се Г. Трумбић држао за време Конференције Мира и знамо да он тада није говорио ни близу овако како сада поручује Др. Мачек. Смемо ли, стога, упитати: Ко је Г. Трумбића тада спречавао да у демократском Паризу, у престоници великог и слободног француског народа, изнесе пред Европу ове идеје које данас има Др. Мачек о положају Хрвата, створеном, како он рече, још при прелиминарима мира? Да ли и тада није било „терора“ од стране Београда? Ко је тога Хрвата нагнао да потпише уговор о миру када је тај уговор био на уштрб Хрвата? С каквим правом и с каквим моралним ослоном напада сада Др. Мачек оно што је о Хрватима решено у Паризу, када је у доношењу те одлуке учествовао и прихватио је Г. Трумбић, човек његовог пуног поверења?

Какви су, међутим, Хрвати Др. Мачека „протагонисти демократије“ најбоље се илуструје историјом њихових односа са пок.

Светозаром Прибићевићем. Режим у Хрватској, док је Прибићевић био у милости и на власти, био је у правом смислу лични режим Прибићевићев. Наметнувши се српским политичарима као „експерт“ за прилике у Хрватској, он је све до свога пада био свемоћан за питања целокупне државне управе у Хрватској. О томе није било сумње ни код Хрвата Др. Мачека, које је онда водио пок. Стјепан Радић, и они су га с правом чинили одговорним за све, па чак и за појединачне случајеве суровости органа државне управе. Због тога су га они и назвали „батинаш“. Али када се тај батинаш наљутио на Београд, њега, озлоглашенога и мрачнога реакционара, њега, искључивог творца закона о заштити државе, којим су поништена многа грађанска права из Устава, Мачекови Хрвати су ставили себи на чело, поред још живог Радића! И са тим реакционаром пошли у борбу за — демократију!

Ето вам колико су озбиљни као политичари Г. др Мачек и његова околина! Ето каква изглед има та „озбиљна и права“ демократија о којој говори Др. Мачек у своме месажу! Такву демократију ми Срби не разумемо! Ми је сварити не можемо! За њу не дамо ни кршене паре!

Београд, крајем 1936. год.

Примивши овај мој чланак, редакција часописа упутила ми је писмо, које гласи:

Париз, 22. јануара 1937

Г. Светолику М. Гребенцу, адвокату,
Ул. Страхињића Бана 36.
Београд (Југославија)

Господине,

Добили смо Ваше писмо од 7. ов. м. у коме се налазио ваш чланак о Др. Мачеку.

Ми смо га читали с велим интересовањем, али он је дугачак за обим нашег часописа. Зато намеравамо да га објавимо у изводу како бисмо своје читаоце обавестили о Вашем гледишту, које, отворено Вам признајемо, није у свему и гледиште наше редакције. Ми ћемо себи дозволити да дамо одговор на Ваш чланак и верујемо да ће ова дискусија, пружајући нашим читаоцима могућност да пореде Ваше мишљење о Др. Мачеку са мишљењем и других политичара Ваше земље, дати им врло интересантан преглед о Југославији.

Примите итд.

Секретар уредништва:
Мишел

Ја нисам могао пристати на предлог редакције да се мој чланак објави само у изводу. Разлог за такво своје држање дао сам у писму, које гласи:

Драге колеге и пријатељи,

На ваше писмо од 22. Јануара шаљем вам обећани одговор.

Нема сумње да гледиште ваше редакције не може бити идентично с мојим. То је сасвим природно. Ви проблем посматрате с

гледишта интереса Француске, а ја с гледишта оних Срба који су се за последњих 100 година борили и поднели надчовечанске жртве да се дође до данашње наше државе.

Ви, дакле, данас заступате једну политику; ја другу. Али ако одбацимо тај политички момент, ја бих, доиста, желео да знам чега има нетачног у моме чланку? Чланак је писан сасвим објективно. О др Мачеку и његовим Хрватима речена је само истина. И то не сва!

При свем том, мада се не плашим полемике, ја не могу пристати на ваш предлог. Код нас се каже: „с врзан хрт лов не бива“! Ви и сами хоћете са мном да полемишете, али мени дозвољавате да се мој чланак само у изводу публикује. А вама остају на расположењу сви ступци листа и неограничена слобода изражавања! То није ни колегијално, а не одговара ни демократским методама. Под таквим условима полемике ја сам већ унапред постављен на позицију где насигурно имам да изгубим битку!

У целој ствари, верујте ми, немам никаквих личних претензија. Али жеља ми је да Европа, а у првome реду наши ратни другови и пријатељи у Француској, буду тачно обавештени о проблему. Стога сам вам и написао оно прво писмо, јер сам, нажалост још доста давно могао констатовати да су Француска и Француско јавно мњење врло рђаво обавештени о Србима из Србије. Још од Крфа има знакова према којима нам изгледа да нас Србе неки Французи третирају на исти начин као какво колонијално робље. Само један пример из рата:

Наши војници на Солунском фронту добијали су мању количину „следовања“ од ваших војника, а у болницама смо лечени јевтинијим лековима. Ја сам био резервни пешадиски потпоручник и као такав шеф секције (водник) у VIII пешадиском пуку. Оболевши од маларије 1917. год., доспео сам на лечење у 6. франц. резервну болницу у Солуну. Тада сам приметио да ја, који сам имао врло тежак случај, не добијам исте лекове као и неке моје колеге француски официри. Чак нисам могао добити, за време велике температуре *ни леда* за расхлађивање! Кад сам упитао медсен-шефа зашто смо тако различно третирани? одговорио је:

— Ваша држава мање плаћа за лечење својих војника и официра него ли Француска!

На ово сам приметио да смо ми сад под заједничком командом па треба на исти начин да се и лечимо када се заједнички и у истој мери боримо.

— Тако је, одговорио је медсен-шеф. Али то су ваши тако тражили. Французи вам за то нису криви.

Одговорио сам:

— Наши су тако тражили да би им више остало за тајне фондове! Али Французи нису требали на то да пристану. То руши морал и борбени дух нашег војника! Али и охлађује нас према Французима!

— Ех, шта ћете! То су ваши захтевали и ми нисмо могли ништа против тога! поново ме је уверавао медсен-шеф.

— Није тако, господине мајоре! реагирао сам ја. Наши су тражили и да командант

Источне Војске буде наш Принц-регент, па Французи нису на то пристали! Зар не?

Ето, пријатељи. То је, мислим, један аргуменат за оно што напред рекох! Верујте ми да смо ми официри и тада имали доста труда да смирујемо наше војнике, којима је ова разлика тешко падала! А сви смо се питали: зашто нам не дадоше бар засебне болнице, када се прави оволика разлика? Што нам не уштедише овај непотребни бол? Зашто нас овако понижавају? Зашто нас сравњују с Анамитима?

Истим очима многи Французи су и после рата гледали на наш народ. Неке ваше владе сматрале су да им је довољно ако имају уза се нашега владоца и две три личности на утицајним местима. Њих се тада није тицало ништа мисли народ у Србији а ни онај у Хрватској!

Али на нас Србе из Србије не треба да гледате као на колонијално робље и да с те тачке гледишта водите политику према нама. Ми доиста нисмо робље! Ми смо се 1804. год. побунили против Отоманске Империје и с њом тада водили рат пуних 9 година, за које су време наши ратници из својих шанчева крај Дрине могли видети према себи чак и Наполеонове гренадире! Побеђени 1813. год., ми смо 1815. год. поново устали на оружје и тада засновали ембрион из којег се развила наша држава. Наравно, после још два рата с Отоманском и једног рата с Хабзбуршком царвином. То су факта. А већ та и таква наша историја несумњиво нас знатно

издиже изнад колонијалнога робља. Да не помињемо нашу средњовековну снажну државу, њене грађевине, законик Цара Душана*), и пуних 75 година непрекидне борбе против најезде Турака у XIV и XV веку, када су Срби представљали прави бедем одбране за целу Европу!

Моје је чврсто убеђење да свега овога, што се данас дешава између Француза и званичне Југославије, не би било да су се Французи мало више потрудили да нас Србе боље упознају. Видите: ми смо доживели у нашој унуташњој политици невероватан парадокс. Пре рата, док је царистичка Русија вршила утицај на нашу политику, њени реакционарни државници свом снагом и обилним средствима су помагали развијање и учвршћивање демократије и демократског система управе у Србији. А после рата, демократска република Француска снажно и смишљено је помагала наше диктаторски расположене елементе! Када је, на пример, Светозар Прибићевић, политичар са нескривеним диктаторским погледима, донео закон о заштити државе, којим су поништене све уставне гаранције за права грађана, Република Француска га је одликовала I степеном (Гран кордон) Легије части! Као у Мароку! Зар не?

Та се политика показала погрешном. Очигледно. Руси су нас боље познавали и зато, мада реакционари, код нас су помагали демократију. А шта сада раде у Паризу?

*) Нешто више о овоме Законику може се проучити на стр. 35. ове књиге.

Када су насели ус акцијом јачања антидемократских струја у нашој земљи, они сада не нападају ни Прибићевића ни остале који су тежили за диктаторским режимом, а не нападају ни своје владе, које су водиле онакву политику. Сада смо им криви само ми Срби из Србије!

То је став очевидно погрешан. Из једне грешке пада се у другу! Па је још већа грешка и то што се сада тамо све наде полажу у Г. др Мачека. Опет, дакле, своју политику према Југославији везује Париз за *расположење једне једине личности!*

Ја немам намеру да Француској сугерирам другојачију политику, али сам чланак написао и као демократ и као франкофил с циљем да на начин, како сам тамо изложио, дискретно скренем пажњу нашим савезницима и пријатељима у Францускј на грешку коју чини француско јавно мњење када кадећи др Мачеку напада српски народ из Србије. Ја сматрам да и Срби требају Французима као што и Французи Србима, а нека ми је дозвољено изразити и своје уверење да др Мачек и његови Хрвати никако не могу бити ни близу довољна компензација на место Срба.

Речи: „Француска“ и „демократија“ данас су скоро синонимни овде код нас. Противници демократије противници су и Француске. Они већ довољно агитују против политике наслона на Француску и чине све могућно да Французе у очима нашега јавнога мњења представе као неискрене и себичне пријатеље. Нашто тој агитацији да и ви сада дајете маха својим оваквим писањем? Ја. да-

кле, немам ништа против ваших симпатија према др Мачеку, али немојте због тих симпатија нас Србе из Србије неправедно и необјективно приказивати! Ово утолико пре што ни Др. Корошеца ни Словенце не чините одговорним за политику коју води званични Београд. А тај човек постојано је учествовао у свима режимима, почевши од прве југословенске владе па до режима генерала Живковића и Др Стојадиновића! Има код нас Срба пословица која каже: „Нови бунар ископај, али у стари не пљуј!“ Склапајте ви пријатељство с др. Мачеком, ако се надате да ћете ту нешто оварисати, али се не завађајте с нама Србима, који смо делом показали да Французима можемо бити искрени и корисни пријатељи! Не подцењујте демократски дух Срба! Ми смо већ имали изграђену демократију и толики број жртава у борби за демократију, — што с др. Мачеком и Хрватима, који иду за њим, није случај. А што те демократије данас нема, нама Србима не може се чинити оправдани прекор. Демократија наша имала је да се бори не само с бољшевизмом, фашизмом и с монархијом, него и с републиком Француском, која је, као што сам већ рекао, гледајући на Србе исто као на Мароканце, чинила све могуће да наш владалац дође до што пуније власти. Немојте то порицати! И онај свечани пријем у Паризу, који је био пројектован за Октобар 1934. год., имао је за циљ да ауторитет пок. краља Александра још више ојача и да свима нама покаже како је Република Француза солидарна с њиме и у његовој унутрашњој полити-

ци! Затим, под притиском Париза доведен је код нас на владу Богољуб Јевтић, одмах после убиства у Марсељу. А то је био најнормалнији, најмрачнији и најинептнији режим који смо икада имали. Међутим је Јевтић за све време своје владе имао снажну потпору целокупне француске штампе, што ће рећи и потпору француске владе. Десила се тада и једна смешна појава. „Temps“ је код толиких Срба од репутације нашао једног нашег никојевића да интервјуише о личности Јевтића. Овај тип је толико бесомучно хвалио Јевтића да се и сами мали Бошко постидео тих похвала па није дозволио да тај интервју буде објављен и преко наше јавности! Мада се, иначе, много и нескрупулозно рекламирао и добро награђивао оне који би га хвалили.

Шта је све стварно било у Марсељу ја, наравно, не знам. Али су француски судови утврдили да је Краљ Александар убијен од завереника, да су међу завереницима у главном били Хрвати и да су заверу организовали Хрвати који су били у служби једне против-француске политике! Ако су после убиства односи између Југославије и Француске почели да хладне, ко је за то крив? Срби из Србије и српска демократија свакако су ту најмање криви. Али зашто ви сада не тражите и од др Мачека да делом докаже своју приврженост француском народу? Зашто не тражите да он са својим посланицима уђе у Народну Скупштину? Он има преко 70 опозиционих посланика. Тај догађај би у многоме изменио ситуацију у Југославији, а Француска би тада била много мање забри-

нута због данашњег држања званичнога Београда. Апстиненција Др Мачека штети и интересе Француске, као и интересе Југославије. Др Мачек очекује слободу за Хрвате од распада Југославије и зато седи скрштених руку и данас када се Југославија колеба и када се чини да већ полако одступа од старих савеза и обавеза. Ја налазим, међутим, да такво његово држање и сувише јасно показује да он не воли баш тако јако француски народ. Јер он би данас био у стању да уз помоћ нас осталих спречи удаљивање Југославије од старих савеза. Али он то неће да учини! Он хоће да се Југославија компромитује код својих досадашњих моћних савезника и пријатеља и да остане изолована! На ту карту он сецује и у таквој ситуацији мисли да нађе успеха за своју политику!

Према свему томе, ви ако не можете мој чланак штампати у целини, немојте га публиковати ни у изводу. Из извода, па ма како да га направите, не може се постићи оно што сам желео и што вам овде изложих!

На крају још једна напомена.

Ви с правом замерате данашњем југословенском режиму што Југославија, овако сама, пактира с једном ревизионистичком државом, — с Бугарском. Али, питам ја вас: јесте ли ви довољно упознати са захтевима које Г. др Мачек поставља Србима? Да ли сте их пажљиво проучили? Ако јесте, можете ли тврдити да ти захтеви стварно не значе захтев за ревизију уговора о миру, и то баш оног „прелиминарнога“, о коме говори Г. др Мачек у своме месажу? Молим вас, дакле, да

и с те тачке гледишта осмотрите неслагање Загреба и Срба из Србије! И да процените да ли једна француска влада, када помаже Г. др Мачека, не припрема, свесно или не-свесно, ревизију уговора о миру?!

Молим вас да ми не замерите на отворености с којом сам овде говорио. То остаје међу нама, међу пријатељима. А ако би било каквих нетачности у погледу моје оцене о ставу званичне Француске према нама, знајте ипак да наше масе овако виде ствари, и да интелектуални српски демократи имају и сувише напора да те масе уздржавају у гневу против Француске! Исто тако не замерите ми што не могах примити ваш предлог односно мога чланка (који ви погрешно називате „чланком о др. Мачеку“). На ваш предлог не могу пристати не само из већ наведених разлога него и стога што бих ја сада први пут изашао пред европску јавност, па ми није свеједно какав би одјек имао тај мој деби!

У Београду, 22. Фебруара 1937. год..

Ето, драги и храбри ратни другови, сада имате цео материјал пред собом па вас још једаред молим да своме великом, славном и племенитом народу будете тумачи стварног стања ствари између Срба и Хрвата. Можете ми веровати да ствари овако стоје и ја, који до данас нисам био партизан ни једнога режима у Југославији, а у опозицији сам и према данашњем, примам пуну одговорност за своје речи. А верујте ми да никако не бих желео да пред великим француским народом будем жигосан као лажов и као личност

која не води рачуна о ономе што говори! Ја не браним рђаве режиме. Ја само одбијам неоправдане нападе на Србе, приказујући ствари онаквима какве доиста и јесу.

Београд, на Цвети, 1939.

Шаљем свој другарски поздрав,

Светолик М. Гребенац

Стари борац са Солунског фронта

КУКУЉЕВИЋЕВО СВЕДОЧАНСТВО О СРБИМА

Иван Кукуљевић-Сакцински, један од најелитнијих духова нашега народа, Хрват из Загорја, није мислио о Србима као Анта Старчевић, ни као Г. др Мачек. У говору који је држао у Хрватском Сабору на дан 28. Августа 1884. год., Кукуљевић је рекао, између осталог:

„Ја морам искрено казати да се са заносом сјећам дана моје младости*. У оно вријеме кад је Хрватска спавала у дубоком сну, кад је сва интелигенција једино латински говорила, кад је у женском друштву једини њемачки језик владао, кад је наша аристократија, а тако исто и највећа чест племства, своје синове у Маџарску слала да науче маџарски и све оно што је противно хрватској и опште словенској будућности, у оно доба ја сам за национални рад колико био изгубљен. Из Хрватске нисам смио а нити могао понијети народни и словенски осјећај. Срби су били који су ме научили љубити свој народ, штовати народна племена словенска и цијенити словенску идеју. Срби су ме подучили што треба да радим да у словенском духу ово словенско племе хрватско дође напријед (узнапредује); Срби су ме подучили шта је патри-

* Рођен је 1816. год. и као омладинац учествовао у Илирском Покрету.

отизам и како се малени српски народ четири стотине година борио и најзад ослободио од Турака својом храброшћу. Но ја видим како српски народ и данас напредује и да само у слози и у пријатељству с њиме може и хрватски напредовати.“**

** Ове Кукуљевићеве речи нашли смо код Г. др Ферда Шишића у његовој студији: „Југословенска мисао“. Уносимо их у ову књигу као још један аргумент за тврђење да је Београд и пре Уједињења био духовни вођ Хрвата (в. стр. 99.). То је аргуменат који нам долази од Хрвата!

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ

	Страна
Напомена	1
Пролог	3
I. — Шта је то „Хрватско питање“?	7
II. — Шта морамо сви знати	17
III. — Шумадиска демократија и њене обавезе према Хрватима	28
IV. — Уговор о миру између Србије и Хрватске	38
V. — Т.зв. преврат у Монархији и ослобођење Хрвата	43
VI. — Д-р Мачек и његов однос према рату	51
VII. — „Посебни териториј“ Хрвата (Једна успомена и једна опомена)	58
VIII. — Срби Пречани и анти-шумадиски фронт	66
IX. — Превентивне мере за одбрану државе или Методи међународ. обавештајне службе	70
Епилог	83

ДОДАТАК:

I. — Отворено писмо ратним друговима Французима, старим борцима из Источне Армије	93
II. — Кукуљевићево сведочанство о Србима	115

ТРЕБА ИСПРАВИТИ :

На стр. 52. у 5. реду озго место XII ставити XI.

" " 88. " 12. " одоздо место *ма* ставити *има*.

" " 108. " 8. " " " синонимни " синоними

=====